

Ware Diplomatieke Vrijheid?

**Diplomatie, partij en factie ten tijde van het raadpensionarisschap van
Johan de Witt 1653-1672**

R. A. Nijmeijer

Studentnummer: 1876155

Lijnbaanstraat 13

9711 RT Groningen

r.a.nijmeijer@student.rug.nl

0615168940

Bachelorscriptie Geschiedenis

Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider: dr. J. W. Koopmans

11-06-2014

Inhoud

Inleiding	1
Hoofdstuk 1- Staatsbestel, partij, factie en diplomatie van de Republiek	5
Staatsbestel	5
Partij- en factiestrijd	9
Staatse diplomatieke instanties en het Europese diplomatieke netwerk	11
Hoofdstuk 2 - Van nederlaag naar triomf: 1652-1659	18
Hoofdstuk 3 - Van succes naar verval: 1660-1672	33
Conclusie	44
Bibliografie	47

Inleiding

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was een staat die zowel in zijn eigen tijd als tegenwoordig verbazing en bewondering opwekt. Zij was klein, gefederaliseerd en werd bestuurd door met elkaar wedijverende regenten: een anomalie in vroegmodern Europa.¹ Desalniettemin wist zij enorme rijkdommen en veel macht in de wereld te verwerven. Ongeacht de kwestie of de Republiek wel of geen grote mogendheid was, heeft zij zichzelf in de zeventiende eeuw zeker een dergelijke positie aangemeten in haar buitenlandse beleid. Zij wierp zich op, al dan niet gevraagd, als bemiddelaar in de geschillen van haar burens.² Daarnaast voerde zij een actief beleid om de met haar concurrerende grootmachten, vooral Frankrijk en Engeland, economisch en maritiem te dwarsbomen.³

Economisch en op zee was de Republiek dan wel bij machte om deze status van grote mogendheid te doen gelden, te land kon zij dergelijke aspiraties met moeite waarmaken. De bevolking van deze kleine staat werd door die van zijn genoemde buurstaten in aantal sterk overtroffen en het leger was na de Vrede van Münster (1648) in verval geraakt.⁴ Dat het Staatse Leger in de tweede helft van de zeventiende eeuw niet meer op het niveau van de Tachtigjarige Oorlog functioneerde, werd pijnlijk duidelijk tijdens de oorlogen die tussen de Vrede van Münster en de Vrede van Nijmegen werden gevoerd: Münsterse, Keulse en Franse troepen konden veelal vrijelijk door de oostelijke gewesten van de Republiek trekken.

De oorlogen na 1648 maakten duidelijk dat de Republiek niet bij machte was om zonder steun van buitenaf haar territoriale integriteit te behouden. Deze situatie werd verergerd door bestuurlijke onwil om zowel vloot als leger te onderhouden en de koers van het buitenlandse beleid vast te houden. Of er voor de vloot of het leger gekozen moest worden, of voor Engeland of Frankrijk als bondgenoot, waren kwesties die aan partij- en factiestrijd binnen de Republiek onderhevig waren. Staatsgezinde regenten neigden naar een

---

¹ G. de Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* 114 (1999), 16.

² S. Groenveld, 'Persuasie en mediatie: de Republiek en de Vrede van Nijmegen' in: S. Groenveld, M. E. Ebben en R. Fagel ed., *Tussen Munster & Aken: de Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005), 22.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

Franse bondgenoot, terwijl de orangisten de voorkeur voor Engeland hadden.⁵ Voorkeuren alleen konden het buitenlandse beleid niet bepalen: de internationale ontwikkelingen dicteerden geregeld een koers die tegen dergelijke wensen inging. De bondgenoot van de ene dag kon de vijand van de andere worden en *vice versa*. Zo werd de alliantie met Frankrijk meer een last dan een lust toen de expansionistische ambities van Lodewijk XIV een bedreiging voor de Republiek werden. Ook de relatie met Engeland was moeilijk, waarbij de twee staten afwisselend bondgenoten en vijanden waren.

Het is het doel van deze scriptie de diplomatieke worstelingen om het voortbestaan van de Republiek, vanaf de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) tot en met de Devolutieoorlog (1667-1668), in het licht van de interne partij- en factiestrijd weer te geven. De diplomatieke ontwikkelingen en het daaraan verbonden buitenlandbeleid zijn het hoofdonderwerp, met de factiestrijd als verdieping. Hierbij geldt de volgende hoofdvraag: In hoeverre beïnvloedden diplomatieke ontwikkelingen, buitenlandbeleid en partij- en factiestrijd elkaar in de Republiek ten tijde van het raadpensionarisschap van Johan de Witt (1653-1672)?

De gestelde hoofdvraag zal vooral worden beantwoord aan de hand van een analyse van de bestuurlijke en diplomatieke instellingen in de Republiek. Zowel het zeventiende-eeuwse staatsbestel, als de ontwikkeling van het diplomatieke apparaat zijn uitgebreide en ingewikkelde onderwerpen. Om de ontwikkelingen echter beter te kunnen begrijpen en te plaatsen is een beperkte bespreking van deze context onmisbaar.

Daarnaast zal het functioneren van 'partij' en 'factie' in het politieke leven in de Republiek worden behandeld. Beide termen hadden in het politieke bestel van de zeventiende-eeuwse Republiek echter een andere betekenis dan tegenwoordig. In deze scriptie zullen de definities van D. J. Roorda gebruikt worden. Volgens Roorda was het begrip voor de werking van facties verloren gegaan met de opkomst van de partijpolitiek in de negentiende eeuw.⁶ Hij stelt dat er in de academische wereld geen consensus bestaat omtrent de definitie van de termen partij en factie en hanteert in zijn bespreking van de Republiek eigen definities.⁷ De factie is volgens hem voornamelijk een lokale groepering; een verbintenis van enkele families die hun eigen belangen binnen de stads- of streekpolitiek proberen te behartigen. De partijpolitiek werd op een bestuurlijk hoger niveau gevoerd en behelsde de politieke en ideële koers van de Republiek, gepersonifieerd in de strijd tussen orangisten en staatsgezinden. Deze

---

⁵ Ibidem, 23.

⁶ D. J. Roorda, *Partij en factie* (Groningen 1978), 4-5.

⁷ Ibidem, 1.

beide partijen vervullen deze scriptie een belangrijke rol in de nationale en internationale politieke ontwikkelingen. In zijn onderscheid heeft Roorda, zo erkent hij zelf, '...de partij te ideëel, de factie te materialistisch afgeschilderd'.⁸ Hiermee bedoelt hij dat deze aanduiding een te scherpe scheidslijn tussen het ideële en materiële aspect veronderstelt: partij en factie hebben namelijk een beetje van beide. De partij neigt meer naar ideële strijd en de factie naar de conflicten om materiële belangen, maar met een dergelijke simplificatie is niet alles gezegd.

Op voorhand zou ik al willen melden dat in de bespreking van partij, factie en diplomatie in de periode 1653-1672 vooral de invloed van de partij opgemerkt zal worden. Dit ligt deels aan de bredere, meer internationale aard van de 'partij', wat in het eerste hoofdstuk uitgebreider zal worden besproken. Daarnaast waren voor dit onderzoek belangrijke personen als Johan de Witt en Willem III – (nominaal) de leidende figuren van hun partijen, respectievelijk de staatsgezinden en orangisten – meer gericht op de partij dan op de factie. Na de bespreking van deze context wordt de werking van diplomatie, partij en factie ten tijde van het raadpensionarisschap van De Witt behandeld. De nadruk in de bespreking en de gekozen bronnen ligt op Holland, daar dit geweest in sterke mate de koers van de Republiek bepaalde en veel van de besproken personen daar hun thuis hadden. Om het overzicht te bewaren is deze bespreking over twee hoofdstukken verdeeld, welke beide ruwweg een decennium behandelen. Vooral de jaren 1653 tot 1668 komen uitgebreid aan bod.

De scriptie is gebaseerd op primair bronmateriaal in de vorm van de (secrete) resoluties van de Staten van Holland en West-Friesland, Sir William Temples bespreking van de Republiek en de correspondentie van diplomaten met De Witt. Daarnaast wordt er veel gebruik gemaakt van de literatuur van Herbert Rowen over de zeventiende-eeuwse Republiek. De werken van Guido de Bruin, Luc Panhuysen en Pieter Geyl boden eveneens belangrijke inzichten in de werking en ontwikkelingen van de (internationale) politiek ten tijde van De Witt.

Over partij- en factiepolitiek, diplomatieke ontwikkelingen, het staatsbestel van de Republiek en het leven en de daden van Johan de Witt is al veel geschreven. Ook veel van de werken van de vermelde auteurs behandelen deze onderwerpen. Zij zijn echter, waarschijnlijk om bovenstaande redenen, veelal op de invloed van de partij⁹ óf juist vooral de factie¹⁰

---

⁸ Ibidem, 5.

⁹ P. Geyl, *Orange and Stuart* (Utrecht 1969; paperback herdruk Londen 2001).

¹⁰ Roorda, *Partij en factie* en S. Groenveld, *Evidente factiën in den staet* (Hilversum 1990).

gericht. Ook zijn de besprekingen van de Staatse diplomatieke instanties zeer divers¹¹ en ontbreekt er een werk dat deze complexe materie coherent en duidelijk bespreekt.¹² Deze scriptie heeft niet de pretentie om dat benodigde boekwerk te zijn, maar tracht wel deze diverse aspecten van en visies op de werking van de Staatse diplomatie ten tijde van De Witt te verenigen.

---

¹¹ G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* ('s-Gravenhage 1991), J. Heringa, *De eer en hoogheid van de staat: over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw* (Groningen 1961), M. A. M. Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684* (Groningen 1966) en G. Sanders, *Het present van Staat. De gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal, 1588-1795* (Hilversum 2013).

¹² Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten*, 23.

Hoofdstuk 1 - Staatsbestel, partij, factie en diplomatie van de Republiek

Staatsbestel

Voordat de diplomatie en factiestrijd tijdens de periode van De Witts raadpensionarisschap worden behandeld, dient het politieke bestel van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden te worden besproken. Zoals we later zullen zien speelde deze politieke structuur een belangrijke rol in de ontwikkeling van de gebeurtenissen. Daarnaast zijn juist de politieke crises en oorlogen, met de bijbehorende hoogoplopende strijd tussen orangisten en staatsgezinden, uitstekende voorbeelden van de werking van het politieke systeem van deze staat. Zoals gezegd was de Republiek een bijzonder land, met een politiek bestel dat sterk afweek van haar centraliserende bureu. Zowel binnen de Republiek als daarbuiten werd de verdeelde staat met verwondering bekeken: een land met een dergelijke versplinterde politieke structuur zou onmogelijk een eenheid kunnen blijven.¹³ Het tegendeel werd echter waar: niet alleen kon de Republiek haar eenheid bewaren, zij wist tevens een vooraanstaande rol in de internationale politiek op te eisen. Zo werd zij, interne verdeeldheid ten spijt, in de woorden van de Engelse diplomaat Sir William Temple, '(...) the Envy of some, the Fear of others and the Wonder of all their Neighbours'.¹⁴

Het unieke van het staatsbestel van de Republiek was gelegen in zijn federale structuur: de verschillende gewesten behielden een grote mate van autonomie en waren alleen op het gebied van buitenlandse politiek en oorlogsvoering ondergeschikt aan de besluiten van de Staten-Generaal. De besluitvorming binnen de Staten-Generaal kon echter uiterst moeizaam en traag verlopen. Bij gebrek aan een soeverein staatshoofd werd besluitvorming een proces van onderhandelen en soms zelfs misleiden en forceren.¹⁵ Waar de buurlanden een vorst hadden die het staatsvormingsproces aanstuurde en stimuleerde bleef de Republiek

---

¹³ De Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek', 16.

¹⁴ Sir William Temple (met een voorwoord van Sir G. N. Clark), *Observations upon the United Provinces of the Netherlands* (Londen 1673; Cambridge 1932), i.

¹⁵ Groenveld, 'Persuasie en mediatie', 23 en G. de Bruin, 'De soevereiniteit in de Republiek: een machtsprobleem?', *BMGN* 94 (1979), 30.

vasthouden aan de *status quo* van provinciale autonomie en eenheid uit noodzaak.¹⁶ Dit federalisme werd lange tijd als negatief gezien, temeer daar de Republiek in de achttiende eeuw haar leidende rol ter zee aan het meer gecentraliseerde Engeland zou moeten afstaan en haar economische groei stagneerde. Recentelijk is er echter meer waardering gekomen voor de werking van het staatsbestel van de Republiek in praktijk. De besluitvorming wordt tegenwoordig meer geïnterpreteerd als een voorbeeld van bedachtzame onderhandeling en zorgvuldige afweging van verschillende belangen.¹⁷

Deze staatkundige verdeeldheid roept echter wel de vraag op waar de soevereiniteit in de Republiek lag? In theorie waren de Staten-Generaal de hoogste autoriteit in de staat, in de praktijk was dit echter gecompliceerder. Alle gewesten bezaten een even zware stem in de Staten-Generaal. Het was echter het gewest Holland dat *de facto* de macht had om bij de besluitvorming zijn wil aan de anderen op te leggen. Deze provincie nam meer dan 58 procent van de kosten van de Republiek voor zijn rekening en kon op basis van dit financiële overwicht de beleidsbepaling domineren.¹⁸ Zonder Holland zou de Republiek niet kunnen bestaan en de andere gewesten dienden dan ook deze ongelijkheid in invloed te accepteren. Holland kon echter niet de soevereiniteit van de andere gewesten schenden en consequent zijn wil aan anderen opleggen indien het hun steun wilde blijven genieten.¹⁹

De rol van de stadhouders in het bestuur van de staat was een bijzondere, die in de buurlanden als onbegrijpelijk overkwam.²⁰ Daarnaast waren er in het grootste deel van de zeventiende eeuw twee stadhouders, één voor Holland, Zeeland, Gelderland, Utrecht en Overijssel en één voor (meestal) de noordelijke gewesten Friesland, Drenthe en Stad en Lande. De stadhouder was op basis van zijn status een voor de hand liggende kandidaat voor het hoofd van de regering en heeft op bepaalde momenten die rol ook vervuld. Hij was echter slechts een door ieder gewest gekozen legeraanvoerder en hoogste ambtenaar en diende dan ook rekening te houden met de wensen van de staten van de verschillende gewesten. Na het einde van de Tachtigjarige Oorlog zag Holland niet langer het nut van het onder wapens

---

¹⁶ De Bruin, 'De soevereiniteit in de Republiek', 29 en A. Th. van Deursen, *De last van veel geluk: 1555-1702*. De geschiedenis van Nederland (Amsterdam 2006), 270.

¹⁷ Voor een uitgebreider overzicht van de verschillende interpretaties, zie De Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek', 16-17.

¹⁸ De Bruin, 'De soevereiniteit in de Republiek', 29-30.

¹⁹ Van Deursen, *De last van veel geluk*, 274.

²⁰ Groenveld, 'Persuasie en mediatie', 23.

houden van de grote aantallen soldaten en streefde dan ook naar het ontbinden van een groot aantal legereenheden. Aangezien de macht van de stadhouder aan het leger verbonden was, mondde dit uit in een strijd om de daadwerkelijke soevereiniteit binnen de Republiek. De stadhouder van Holland, Willem II, en de stadhouder van Friesland, Willem Frederik, wisten dit conflict met militaire middelen te beslechten. Willem II kon door zijn vroegtijdige dood in 1650 zijn positie echter niet consolideren. Met het bovenstaande in gedachten is het niet verwonderlijk dat Holland, en de meeste van zijn andere gewesten, toen overgingen tot het afschaffen van het stadhouderschap. Maritieme belangen wogen voor de Hollanders zwaarder dan het onderhouden van het landleger en het stadhouderschap werd niet langer als wenselijk beschouwd.²¹ De gewesten Stad en Lande en Drenthe hielden het stadhouderschap in stand en kozen de Friese stadhouder om het vacante ambt te vervullen.

De noodzaak om Holland binnen de Republiek te houden zorgde ervoor dat de afschaffing van het stadhouderschap door de andere gewesten zonder veel problemen werd geaccepteerd.²² Daarnaast zorgde het Hollandse overwicht ervoor dat vooral de raadpensionaris van de Staten van Holland het aanspreekpunt voor het buitenland werd en grote invloed in de beleidsvorming kreeg.²³ De meest invloedrijke ambten waren dat van raadpensionaris van Holland, secretaris van de Raad van State en thesaurier-generaal en griffier van de Staten-Generaal. Tijdens de periode van de zogeheten Ware Vrijheid (1650-1672) werden al deze posities door Hollandse regenten vervuld.

Deze ambtenaren waren in dienst van de Staten van Holland of van de Staten-Generaal en konden door hen ook ontslagen worden. Zij moesten bij het vervullen van hun ambt dan ook zeer omzichtig te werk gaan.²⁴ De beambten dankten hun machtspositie aan hun verkozen functie en stonden in die zin minder sterk dan personen die op basis van afkomst een functie kregen. De ambtenarij kwam echter in zijn geheel uit de regentstand en ambten werden vaak onderling verdeeld. Daarnaast konden bepaalde ambten soms zelfs decennialang door dezelfde persoon worden vervuld, waardoor een regent zich lange tijd van zijn positie verzekerd kon zien.²⁵

---

²¹ De Bruin, 'De soevereiniteit in de Republiek', 30 en Van Deursen, *De last van veel geluk*, 272.

²² Van Deursen, *De last van veel geluk*, 272.

²³ Ibidem, 273.

²⁴ Ibidem, 274.

²⁵ Ibidem, 277.

Besluitvorming en geheimhouding werden onder het bestuur van een stadhouder gemakkelijk door de concentratie van de uitvoerende macht binnen de stadhouder en zijn gevolg. Dit gevolg bestond uit enkele vertrouwelingen uit het hof van de stadhouder. Een dergelijke concentratie van macht maakte dit bestuur echter gevoelig voor corruptie.²⁶ Tijdens de Ware Vrijheid werden besluitvorming en uitvoering op aandringen van de raadpensionaris van Holland, Johan de Witt, echter in toenemende mate door de secrete besognes, de geheime commissies, uitgevoerd.²⁷ Ook liet hij Hieronymus van Bevering tot positie van thesaurier-generaal benoemen, waarmee hij één van zijn drie vertrouwelingen gedurende een groot van zijn bestuursperiode aan zijn zijde had. De andere twee waren zijn broer Cornelis de Witt en Coenraad van Beuningen. Hierdoor kreeg het raadpensionarisschap van De Witt een centralistisch tintje. Daarmee leek het enigszins op het meer gecentraliseerde bestuur van de stadhouders, al zou het in deze samenstelling mogelijk minder vatbaar voor corruptie zijn geweest: de vier genoemde mannen werden door de Franse ambassadeur Godefroi D'Estrades als de enige onomkoopbare personen in de Republiek aangeduid.²⁸

Geheimhouding nam eind zestiende en begin zeventiende eeuw in toenemende mate een centrale plaats in het staatswezen van de Republiek in. Aan de basis van deze wens tot toenemende geheimhouding lag een diepgaand wantrouwen dat alle betrokkenen bij het staatswezen doordrong. De heersende elite van regenten en ridderschappen wantrouwde de rest van het volk, het 'grauw', en waakte angstvallig voor inmenging in staatszaken. Daarnaast was er sprake van wederzijds wantrouwen tussen de gewesten, met daarbinnen de steden en daarbinnen de vroedschappen en de rest van het volk. Het idee was dat de dreiging van vijanden niet alleen van buiten, maar in zeer sterke mate ook van binnen de grenzen van de Republiek kwam. Met name de staat, in de zin van de Staten-Generaal en allen die in enige mate namens de staat handelden, trachtte ten alle tijde zijn autoriteit te vergroten en te waarborgen en zag verregaande geheimhouding als een doeltreffend middel hiertoe. Hiermee was geheimhouding in de gehele Republiek alom geaccepteerd en werd iedere vorm van openbare bespreking van staatszaken verboden.²⁹

---

²⁶ J. I. Israel, *The Dutch Republic: its rise, greatness, and fall, 1477-1806* (Oxford 1995), 701.

²⁷ Van Deursen, *De last van veel geluk*, 275.

²⁸ *Ibidem*, 277.

²⁹ De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 226-230.

Partij- en factiestrijd

Met het bovenstaande in gedachte lijkt het er op dat er op zijn minst sprake was van een tweedeling binnen de Republiek: voorstanders van een sterk (Oranje-)stadhouderschap en voorstanders van een regentenbestuur zonder prinselijke invloed. Een dergelijke opsplitsing in groeperingen kenmerkte de politiek van de zeventiende-eeuwse Republiek. De bestuurlijke ambten werden zoals gezegd volledig vervuld door regenten en daarmee was het bedrijven van politiek de aangelegenheid van een beperkt deel van de bevolking. In dit aspect verschilde het bestuur van deze staat niet ten opzichte van zijn tijdgenoten en opvolgers. Het uitzonderlijke was gelegen in de partijstrijd, waarbij alle aspecten van politiek, binnenlands en buitenlands, werden bepaald door de botsende belangen en principes van de verschillende groeperingen: de partijen en facties.³⁰ Over deze opmerkelijke, constante wisselwerking van belangen is in de geschiedschrijving uiteenlopend geoordeeld: van een uitstekend voorbeeld van democratie in praktijk tot een incompetent stroperig staatsbestel.³¹ Ongeacht het oordeel over de effectiviteit van een dergelijk bestuur, was factiepolitiek een welhaast onvermijdelijk resultaat van de structuur van de Republiek, waar met name de steden in gewesten als Holland en Zeeland kenmerken vertoonden van stadsstaten, met concentratie van de macht binnen enkele families.³²

Het politieke bestel van de Republiek was complex en de partij- en factiestrijd is hierop geen uitzondering. De partijstrijd kon zich uiten in dezelfde vorm van ambtstrijd als het geval was bij de factiestrijd en de facties konden de vergaderzalen van het stadhuis ontstijgen en de agenda van de Statenvergadering bepalen.³³ Partijleiders dienden zich dan ook in te spannen om de stedelijke facties voor zich te winnen.³⁴ 'Partijleider' doet mogelijk al te veel aan de moderne definitie van partij denken, een definitie die in het geval van de Republiek zeker niet opgaat. De staatsgezinden en de orangisten waren geen moderne partijen, en ontbeerden de bijbehorende eenheid en invloed.³⁵ Zo konden de vroegmoderne 'partijen' intern opgedeeld zijn in facties, zeker wanneer er een leidende figuur ontbrak. Dit

---

³⁰ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*, 44-45.

³¹ De Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek', 16-17.

³² Roorda, *Partij en factie*, 3-4.

³³ *Ibidem*, 5-6.

³⁴ *Ibidem*, 6.

³⁵ *Ibidem*, xviii.

was bijvoorbeeld het geval bij de orangistische partij ten tijde van de minderjarigheid van Willem III. Zij was opgedeeld in de facties van enerzijds Frederik Hendriks weduwe Amalia van Solms en anderzijds de weduwe van Willem II, Mary Stuart, met Willem Frederik als derde factie, of mogelijk zelfs rivaliserende 'partij'.³⁶

Naast deze interne verdeeldheid konden de partijen ook slechts in beperkte mate hun invloed laten gelden op lokaal niveau. Pogingen van de partijleiders om de lokale facties aan hun zijde te krijgen ten spijt, gingen deze laatsten veelal hun eigen weg.³⁷ Factiepolitiek was van meer invloed voor het lokale beleid dan partijpolitiek en slechts wanneer partij- en factiepolitiek overlapt kon de partij zich gesteund zien door de factie.³⁸ Op deze manier werden de partijen door bepaalde steden voorwaardelijk gesteund en in het algemeen wisselden deze steden niet gemakkelijk van partij.³⁹ Stadhouders hadden het recht om lokale magistraten aan te stellen en konden zo trachten enige invloed op dit proces uit te oefenen.⁴⁰ Tijdens het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk was dat recht in het bezit van de steden zelf gekomen.⁴¹ De uitzondering op het voorgaande kwam in de vorm van (politieke) crises. Tijdens deze crises werd de partijstrijd geïntensiveerd, namen facties actief stelling in de strijd en lieten ook de lagere bevolkingsgroepen van zich horen. Deze situaties waren echter van korte duur en wisten geen blijvende verandering in de werking van partij- en factiepolitiek te bewerkstelligen.⁴²

De invloed van facties op landelijk beleid kwam duidelijk naar voren in de gewestelijke 'vredefactie' die in 1630 opkwam en aan invloed won. De basis van deze factie werd gevormd door de steden Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht, die de strijd tegen de Spanjaarden wensten te beëindigen. De positie van de Republiek was volgens de factie op dat moment sterk genoeg om de voortzetting van de kostbare oorlog onwenselijk te maken. Deze factie stond tegenover de 'oorlogsfactie', met de kern in Leiden en Haarlem, welke de oorlog wenste voort te zetten.⁴³ De stadhouder van Holland, Frederik Hendrik had een positie tussen de twee facties ingenomen en handelde naar wat op dat moment de beste koers was. Zijn zoon

---

³⁶ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*, 44.

³⁷ Roorda, *Partij en factie*, 6.

³⁸ *Ibidem*, xviii, 6-7.

³⁹ *Ibidem*, 6-7.

⁴⁰ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*, 34.

⁴¹ *Ibidem*, 46.

⁴² Roorda, *Partij en factie*, 7.

⁴³ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*, 33-34.

en opvolger, Willem II, was een fervent voorstander van het voortzetten van de oorlog, maar werd in 1648 uiteindelijk door de vredesfactie gedwongen om de Vrede van Münster te accepteren. De vrede was eveneens de wens van het merendeel van de andere gewesten, en verbintenissen tussen facties in verschillende gewesten om een doel te bereiken was niet ongebruikelijk.⁴⁴

Staatse diplomatieke instanties en het Europese diplomatieke netwerk

Het systeem waarbij permanente ambassadeurs hun staat, of meestal vorst, in andere staten vertegenwoordigden, ontstond in de stadstaten van het vijftiende-eeuwse Italië.⁴⁵ Oorspronkelijk werden diplomatieke missies door een tijdelijk gezantschap vervuld, maar het systeem van de permanente ambassadeur verspreidde zich over Europa en was in de zeventiende eeuw niet meer weg te denken uit het Europese staatsbestel. De Europese staten stuurden ambassadeurs naar de hoven van hun bondgenoten en rivalen om op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen aldaar.⁴⁶ Het vergaren van informatie en deze tijdig naar hun meester(s) versturen, was de belangrijkste taak van de ambassadeur, maar het onderhouden van vreedzame relaties en het onderhandelen van verdragen behoorden eveneens tot het takenpakket.⁴⁷ Het ambassadeurschap was onderverdeeld in het *ordinaris* en *extraordinaris* ambassadeurschap, waarbij de laatste de hoogste in rang was. Deze ambassadeur werd naar bijzondere gelegenheden gestuurd, terwijl de *ordinaris* ambassadeur permanent in zijn gaststaat verbleef. Het takenpakket van beide gezanten was hetzelfde en zij verschillende slechts in de lengte van hun verblijf.⁴⁸ Dit verblijf kon jaren en soms zelfs decennia duren.

De ambassadeurs werden gerekruteerd uit de hogere lagen van de samenleving, waarbij persoonlijke rijkdom en contacten belangrijker selectiecriteria waren dan diplomatieke expertise.⁴⁹ Zij hadden vaak al taken in het leger of andere overheidsinstanties

---

⁴⁴ Ibidem, 34-39.

⁴⁵ G. Mattingly, *Renaissance diplomacy* (Baltimore 1955), 47-54.

⁴⁶ M. K. Davis Cross, *The European diplomatic corps: diplomats and international cooperation from Westphalia to Maastricht* (New York 2007), 39-40.

⁴⁷ Ibidem, 39-40.

⁴⁸ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, 22.

⁴⁹ Davis Cross, *The European diplomatic corps*, 39-40.

vervuld.⁵⁰ Een dergelijk belangrijke rol als representant van land lijkt een eervolle taak, maar menig ambassadeur accepteerde hem met tegenzin. Niet alleen bracht de diplomaat lange tijd in het buitenland door, ook zijn persoonlijke rijkdom leed onder het uitvoeren van zijn ambtstermijn. De onkosten van de reis, het verblijf, het onderhouden van zijn netwerken en werknemers en het kopen van diplomatieke geschenken werden in de eerste instantie door de ambassadeur zelf betaald. De gezant kon slechts hopen dat hij deze onkosten ooit nog vergoed kreeg.⁵¹ De diplomaat werd bijgestaan door zijn gevolg, bestaande uit secretarissen, advocaten, lagere gezanten en zijn persoonlijke huishouden. Hoe groter het gevolg van de diplomaat hoe belangrijker hij was.⁵²

Protocol speelde in toenemende mate een rol in het diplomatieke proces. Welke diplomaat recht had op welke plek aan de onderhandelingstafel en wie voorrang had bij het betreden van gebouwen reflecteerden het aanzien van de staat die zij vertegenwoordigden en werden zeer serieus genomen. Dit aanzien werd door meerdere criteria bepaald, waaronder de ouderdom van de staat en de rang van de vorst. Zo was de paus van hogere status dan een keizer en was een keizer belangrijker dan een koning.⁵³ Deze hiërarchieke kwesties werden dermate serieus genomen dat ze soms zelfs op gewelddadige strijd uitliepen.⁵⁴

De diplomaten waren echter meer verbonden in een internationale gemeenschap dan dergelijk gedrag doet vermoeden. Het tijdig transporteren van mensen, goederen en informatie was in deze periode een constant probleem. De grote afstanden en het gebrek aan snelle vervoersmiddelen zorgden ervoor dat het vervullen van de informerende taak een grote uitdaging voor de ambassadeur was. Tegen de tijd dat het 'nieuws' de vorst bereikte, was het vaak al te laat om naar de nieuwe informatie te handelen. Daarom hadden de ambassadeurs van hun vorsten grote vrijheden gekregen om zelf te handelen naar wat hen het beste voor hun meester leek.⁵⁵ Om hun taak te vervullen onderhielden zij geregeld contact met hun collega's, zowel uit eigen land als andere staten.⁵⁶ Het contact tussen de verschillende diplomaten kon zelfs tot onofficiële onderhandelingen uitlopen die een grote invloed op het officiële

---

⁵⁰ K. A. Hamilton en R. Langhorne, *The practice of diplomacy: its evolution, theory and administration* (London 1995), 83.

⁵¹ *Ibidem*, 62-63.

⁵² Davis Cross, *The European diplomatic corps*, 39-40.

⁵³ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, 9.

⁵⁴ Davis Cross, *The European diplomatic corps*, 40-41.

⁵⁵ *Ibidem*, 43.

⁵⁶ *Ibidem*, 44.

onderhandelingsproces konden uitoefenen.⁵⁷ Zo was er een vorm van internationaal *corps diplomatique* ontstaan, met zijn eigen regels en een mate van professionalisering. De diplomaten probeerden hun heerser op deze manier zo goed mogelijk te dienen, maar er was zeker een mate van handelen naar eigen initiatief en er bestond altijd het gevaar dat een ambassadeur door zijn jarenlange verblijf in de nabijheid van een buitenlands vorst, beïnvloed werd door diens belangen en visies. Desalniettemin waren de diplomaten van deze periode opmerkelijk trouw en onomkoopbaar.⁵⁸

De vredesonderhandelingen van Münster en Osnabrück, in 1648, consolideerden deze ontwikkelingen in de formatie van de diplomatie en zetten de standaard voor de daaropvolgende eeuwen. De Dertigjarige Oorlog en de daarmee verbonden Tachtigjarige Oorlog kwamen met de daar gesloten vredesverdragen ten einde. Beide oorlogen waren van een bijzonder gewelddadige en wrede aard en bij de Dertigjarige Oorlog was daarnaast een buitengewoon groot aantal partijen betrokken. Religieuze haat en diverse staatsbelangen maakten het bereiken van een akkoord zeer moeilijk en zonder de toegenomen effectiviteit van de diplomaten en de professionalisering van de Europese diplomatie was een dergelijke resolutie van de conflicten ondenkbaar geweest.⁵⁹ Onderhandelen was meer dan staatsbelang alleen, diplomaten zelf speelden eveneens een beslissende rol in het verloop en het resultaat van onderhandelingen.⁶⁰ Verdragen tussen meer dan twee partijen waren voorheen ongebruikelijk, maar werden door de nieuwe diplomatie beter mogelijk.⁶¹ Een voorbeeld van een eerder verdrag met meerdere partijen is de Triple Alliantie tussen de Republiek, Frankrijk en Engeland in 1596. Onverzoenlijke vijanden konden in Münster toch aan onderhandelingen deelnemen door de bemiddelende rol van een derde partij. Een dergelijke vorm van onderhandelen was in het protocol van het congres bepaald als gewenste methode. Zo nam de Republiek de rol van bemiddelaar op zich in de onderhandelingen tussen Spanje en Frankrijk. De besprekingen tussen Spanje en de Republiek werden echter direct tussen de gezanten van beide staten gevoerd.⁶²

---

⁵⁷ Ibidem, 62.

⁵⁸ Ibidem, 44.

⁵⁹ Ibidem, 64-65.

⁶⁰ Ibidem, 67.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, 61.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, nam de Republiek een actieve rol in de diplomatieke gemeenschap in. Het verkrijgen van een gerespecteerde positie in de internationale gemeenschap en erkenning binnen het diplomatieke protocol bleken echter moeilijke opgaven voor de jonge staat. De chaotische en gewelddadige oorsprong van de staat en het ingewikkelde staatsbestel maakten de diplomatieke ontwikkeling van de Republiek een bijzonder lastige aangelegenheid. Het gemis van een vorst en zijn bijbehorende hof zorgden voor een gebrek aan sturing in de vorming van een diplomatiek bestel en het verlenen van aanzien aan de gezanten in het buitenland. De Staatse diplomatie had zich tijdens de Opstand uit noodzaak ontwikkeld en deze kon zich niet meten met die van de buurstaten, waarbij met name Frankrijk de leiding nam in het ontwikkelen van een uniforme diplomatieke dienst.⁶³ De diplomatieke instanties van de Europese vorstendommen waren verre van efficiënte en gestroomlijnde staatsapparaten, maar zij hadden enkele voordelen ten opzichte van de Republiek. Besluitvorming door een vorst was sneller en vergemakkelijkte de geheimhouding die noodzakelijk was voor het beschermen van de staatsbelangen. De uitgebreide onderhandelingen die de Statenvergadering van de Republiek kenmerkten, maakten het nemen van beslissingen een langdurig en daarom voor de diplomatie onaantrekkelijk proces.⁶⁴

Daarnaast moesten alle inkomende en uitgaande stukken aan de gehele Staten-Generaal worden medegedeeld, waardoor 'geheime' informatie en besluitvorming bij ontvangst of ontstaan al voor iedere, ook buitenlandse, geïnteresseerde gemakkelijk te verkrijgen was. Het is ironisch dat een staat die zo geobsedeerd was met geheimhouding tevens volledige openheid in diplomatieke en andere staatsstukken eiste. Geheime onderhandelingen en verdagen konden zo onmogelijk gemaakt worden, daar hun inhoud vrijwel direct voor de gehele wereld zichtbaar werd. Deze gang van zaken was bijzonder schadelijk voor de positie van de Republiek. Staten die haar in oorlogs- en vreedstijd wilden steunen aarzelden veelvuldig, omdat zelfs geheime hulptoezeggingen vrijwel direct en zonder moeite naar hun bron konden worden herleid, met alle gevolgen van dien.⁶⁵ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de toenemende invloed van de geheime commissies in het bestuur van de Republiek zich ook naar de diplomatieke tak van het overheidswezen verspreidde. Uiteindelijk zouden de Staatse diplomaten de belangrijkste informatie naar de raadpensionaris of stadhouder zelf sturen en werd in de berichtgeving aan de Staten slechts een bron van

---

⁶³ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 22-23.

⁶⁴ *Ibidem*, 23-24.

⁶⁵ De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 436-438.

openbare informatie. Dit had een grote invloed op de competente uitvoering van het diplomatieke wezen, daar de commissies snel van samenstelling konden wisselen en de persoon van de raadpensionaris en stadhouder zeer bepalend kon zijn in de uitvoering van het beleid.⁶⁶ Daarnaast konden individuele gewesten en steden zelf diplomatieke contacten onderhouden, wanneer het hun eigen belangen betrof. Hierbij kan worden gedacht aan de gezanten van Brabant, Holland en Zeeland in Frankrijk en Engeland en het ontvangen van buitenlandse gezanten door Staatse steden. De exclusieclausule in de Vrede van Westminster (1654) werd in de onderhandelingen door de Hollandse gezanten in Engeland aanvaard, terwijl de andere gezanten en gewesten daar geen weet van hadden. De Republiek had dan ook zeer zeker geen uniform diplomatiek apparaat.⁶⁷

Het aanzien van Staatse ambassadeurs en gezanten werd door de excentriciteit van het Nederlandse staatsbestel en in bepaalde gevallen door haar jonge bestaan geschaad. Aangezien het geen vorstendom was, ontvingen haar diplomaten niet dezelfde eerbewijzen en privileges die de gezanten van vorsten wel genoten. Dit zou ook het geval moeten zijn voor Venetië, dat eveneens een republiek was, maar tevens de titel vorst van Cyprus droeg. De pre-eminentie die Venetië hierdoor genoot, werd door staten als Savoye en Oostenrijk hevig betwist en zij moest dan ook constant haar rang in de diplomatieke hiërarchie verdedigen. De Republiek voerde eenzelfde strijd, maar kon zich niet beroepen op een vorstentitel, of zelfs het zeer lange bestaan dat eveneens als basis voor Venetiaanse pre-eminentie kon dienen.⁶⁸ Toch wist de Republiek zich van een plaats tussen Venetië en de aartshertogdommen te verzekeren. De vaststelling van de hiërarchie was echter een constant veranderend proces waarbij diplomaten van de verschillende landen ijverden voor een hogere plaats voor hun eigen staat en een lagere voor andere. Deze strijd voor een grotere pre-eminentie binnen de diplomatieke hiërarchie was een die ten tijde van De Witt en Willem III constant werd gevoerd.⁶⁹

---

⁶⁶ Ibidem, 25-26.

⁶⁷ J. C. M. Pennings en H. P. M. Thomassen red., *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813 / Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage; Dl. 1: Overgedragen archieven van gezanten en consuls in de christelijke wereld* (Den Haag 1994), 17-19.

⁶⁸ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, 9, 16.

⁶⁹ Pennings en Thomassen red., *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls*, 22 en Hamilton en Langhorne *The practice of diplomacy*, 70.

De kandidaten voort Staatse diplomatieke posten deelden de onwil van hun Europese collega's om de belangen van hun staat in het buitenland te vertegenwoordigen. Dezelfde redenen speelden hierbij een rol: het lange verblijf in het buitenland, de hoge kosten die een ambassadepost met zich mee kon brengen en de beperkingen die hierdoor op een carrière in het thuisland werden gelegd. Dit resulteerde in de jaren 1660 in het aanstellen van onbekwame personen, bij gebrek aan beter, en leidde in enkele gevallen zelfs tot het vacant blijven van enkele posten.⁷⁰ Zo werden er in deze periode geen gezanten gestuurd naar Pruisen, Luik en Venetië.⁷¹ Het vinden van gewillige kandidaten voor de korte, tijdelijke en meer prestigieuze extraordinaris gezantschappen was een gemakkelijker taak. Zelfs het aannemen van een benoeming tot extraordinaris gezant was echter geen garantie voor een spoedige terugkomst naar de Republiek: dergelijke gezantschappen konden vele maanden duren.⁷² De vergoedingen die aan deze gezanten werden toegekend, waren wel hoger, wat de financiële bezwaren grotendeels wegnam, al bleven er hoge kosten aan diplomatieke missies verbonden.⁷³ Vanaf de jaren 1650 werd het Staatse gezanten verboden om giften van andere staten aan te nemen.⁷⁴ Buitenlandse gezanten in de Republiek ontvingen bij hun vertrek echter wel een present van de Staten-Generaal. Zo werd vaak een gouden ketting met de Generaliteitsleeuw geschonken. Ook kwamen giften in de vorm van gouden of zilver tafelwerk veelvuldig voor.⁷⁵

Vanwege dit gebrek aan capabele en welwillende diplomaten en de grote mate van persoonlijk controle prefereerde De Witt om zelf te onderhandelen met de buitenlandse ambassadeurs in Den Haag. Indien nodig correspondeerde hij met de ministers van buitenlandse vorsten.⁷⁶ Dat hij het directe contact met de eigen ambassadeurs van minder belang achtte wordt duidelijk in een resolutie van de Staten van Holland, waarin hem nadrukkelijk wordt opgedragen dat '(...) hy in geen gebreecke blyve, volghens het negen en

---

⁷⁰ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 38-39.

⁷¹ O. Schutte, *Repertoria vertegenwoordigers in Nederland en in het buitenland 1584-1810* ('s-Gravenhage 1983), 186, 203 en 461.

⁷² H. H. Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978), 242-243.

⁷³ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 40.

⁷⁴ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, 106.

⁷⁵ Sanders, *Het present van Staat*, 106-107.

⁷⁶ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 243.

twintichste Articul syner Instructie, van tijdt tot tijdt te corresponderen met de Ministers van desen Staet buyten's Landts zijnde (...).⁷⁷

Buitengewone gezantschappen bestonden in de zeventiende eeuw uit meerdere gezanten, meestal uit drie of meer. In deze gezantschappen was het gewest Holland altijd met minstens één gezant vertegenwoordigd. Net als in de rest van Europa werden de gezanten in de Republiek gerekruteerd uit de bovenlaag van de samenleving: de regentenstand. Vaak viel de keuze op één van de hoge stadsfunctionarissen. Hiermee verschilde de Republiek ook weer met haar burens: zeer zelden werden er personen uit de adelstand gevraagd voor een ambassadeurschap.⁷⁸ Persoonlijke rijkdom en hun hoge sociale positie maakten regenten een vanzelfsprekende keuze voor gezantschappen. Het merendeel van hen interesseerde zich echter slechts voor ontwikkelingen binnen de Republiek, vooral het eigen gewest en stad. Zij waren dan ook nauwelijks op de hoogte van gebeurtenissen in het buitenland. Een dergelijke houding werd ook door de bevolkingslagen onder de regenten aangenomen, zij het met nog minder belangstelling voor de werkingen van politiek in het algemeen.⁷⁹ De leden van de verschillende Staten waren daarom al te bereid om de verantwoordelijkheden voor het aansturen en het onderhouden van contacten met het buitenland over te dragen aan het handjevol wereldkundige personen als De Witt en Van Beuningen.⁸⁰ De regenten moesten in de positie van diplomaat zich tevens als agenten en niet als beleidsmakers opstellen, een rol die niet altijd even makkelijk werd aangenomen. Loyaliteit en ondergeschiktheid jegens de Staten-Generaal waren moeilijke concepten voor personen die gewend waren een leidende rol in hun stedelijk leven aan te nemen. Als Staats diplomaat stonden zij in dienst van de Staten-Generaal, maar dat betekende niet dat alle diplomaten deze ook daadwerkelijk als soeverein zagen. Zij konden hun ambt trouw vervullen, maar vergaten niet dat zij tevens een stedelijke en gewestelijke basis hadden.⁸¹

---

⁷⁷ A. van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland en West-vriesland in de jaren 1544-1793* (z.p. z.j.), 14 maart 1656, 59-60.

⁷⁸ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, 77.

⁷⁹ Roorda, *Partij en factie*, 3.

⁸⁰ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 240.

⁸¹ *Ibidem*, 245.

Hoofdstuk 2 - Van nederlaag naar triomf: 1652-1659

Het vorige hoofdstuk illustreert de moeilijkheden waarmee de bestuurders van de Republiek te kampen hadden. Dit was voor raadpensionaris De Witt niet anders. De fragmentatie op alle niveaus van politiek en het karakter van *ad hoc* gecreëerde commissies maakten een efficiënt bestuur een zeer persoonsgebonden aangelegenheid. Een sterke raadpensionaris of stadhouder kon proberen deze fragmentatie te omzeilen door het bestuur van de staat rondom zijn persoon te centreren. Dit was zichtbaar in De Witts cirkel van vertrouwelingen en toenemend gebruik van de secrete commissies, maar ook in het stadhouderlijk hof van Willem III. Een dergelijk beleid stuitte echter altijd op de moeilijkheden van partij- en factiestrijd. In sommige gevallen ging dit conflict zelfs zo ver, dat zij de landsgrenzen overschreed en een rol in de internationale politiek en diplomatieke betrekkingen ging spelen. Dit was het geval bij de strijd tussen de staatsgezinden en orangisten tijdens het Eerste Stadhouderloze Tijdperk (1650-1672). Naast het vraagstuk van het Franse expansionisme, was de situatie van de minderjarige Prins van Oranje een kwestie die steeds weer in het handelen met buitenlandse mogelijkheden naar voren kwam.⁸²

Dit is een geschikte plaats om enige woorden te wijden aan de verschillen tussen buitenlands beleid en diplomatie. Deze twee aspecten van staatskunde zullen hierna uitvoerig aanbod komen, meestal gezamenlijk, aangezien zij onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Het buitenlandse beleid, in de zin van de gedragingen van een staat ten opzichte van andere staten bezit de diplomatie als één van de hulpmiddelen in de uitvoering van het beleid. Dit maakt het bespreken van diplomatie zonder een bespreking van het buitenlandse beleid een welhaast onmogelijke onderneming. Dit is des te meer het geval met de aard van de vroegmoderne diplomatie in gedachten. Vroegmoderne diplomaten hadden zoals gezegd enige vrijheid en invloed in het handelen met buitenlandse vorsten. Het ingewikkelde staatsbestel van de Republiek maakte dergelijke relaties echter wederom nog gecompliceerder. Waar het onderscheid tussen buitenlands beleid en diplomatie in het algemeen al moeilijk te maken is, is het scheiden van beleid en diplomatie in de zeventiende-eeuwse Republiek onmogelijk. Het gebrek aan een duidelijk afgebakende staatkundige

---

⁸² D. McKay, 'Small-power diplomacy in the age of Louis XIV: the foreign policy of the Great Elector during the 1660s and 1670s' in: R. Oresko, G. C. Gibbs en H. M. Scott ed., *Royal and republican sovereignty in Early Modern Europe: essays in memory of Ragnhild Hatton* (Cambridge 1997), 196 en Geyl, *Orange and Stuart*, 137-139.

instanties en lijnen van communicatie, alsook de trage besluitvorming maakten sterk eigengereid optreden van diplomaten zowel mogelijk als onmogelijk.⁸³ Afhankelijk van de vaardigheden en status van de diplomaat kon hij bij gebrek aan nadere orders trachten zelfstandig een actieve rol te spelen en zodoende grote invloed op ontwikkelingen in het buitenlandse beleid uitoefenen. Indien de diplomaat in kwestie geen vertrouwen had in een goede afloop van dergelijk handelen, bijvoorbeeld als hij door gebrek aan status bij thuiskomst repercussies verwachtte, stagneerde zijn werk volledig in afwachting van nieuwe instructies uit Den Haag.⁸⁴ Hierbij komen ook nog de wensen van de facties, steden, waarvan Amsterdam de meest formidabele was, gewesten en partijen, waarmee duidelijk wordt dat zowel buitenlands beleid als diplomatie het potentieel had om gekaapt te worden door onderlinge twisten indien aansturing door een krachtdadige persoon of groep ontbrak.

Na de dood van Willem II en het begin van het Eerste Stadhouderloze Tijdperk werd deze sturing bereikt in de persoon van Johan de Witt. De mate waarin hij daadwerkelijk grote macht bezat blijft een betwist onderwerp, maar het is duidelijk dat hij aanzienlijke en voorheen ongekeerde invloed wist te verwerven.⁸⁵ Deze invloed was echter het resultaat van persoonlijke inspanningen en de buitengewoon sterke positie van het gewest Holland en berustte niet op prinselijke status of de macht van zijn ambt. Tevens werd zijn invloed aanzienlijk vergroot door het ontbreken van tegenwicht in de vorm van een stadhouder. Als raadpensionaris van de Staten van Holland verkeerde hij in een sterke positie van waaruit hij voorstellen aan de Staten-Generaal kon doen, indien hij zich van de steun van de Staten van Holland, en dus de steden en daarbinnen de facties kon verzekeren.⁸⁶ Als raadpensionaris stond hij in dienst van de Staten, en bestond zijn rol uit adviseren, in plaats van dicteren. Slechts door onderhandelen, of afdwingen, kon hij hopen zijn doelstellingen te bereiken, zonder enige garantie van een permanent overwicht of steun. Verdere invloed in de Staten-Generaal kwam door zijn aanwezigheid in de secrete besognes, van waaruit hij de staten

---

⁸³ Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten*, 41-42.

⁸⁴ *Ibidem*, 39, 41.

⁸⁵ *Ibidem*, 27-28 en H. H. Rowen, 'John de Witt: The makeshift executive in a "Ständestaat"' in: C. E. Harline ed., *The rhyme and reason of politics in Early Modern Europe: collected essays of Herbert. H. Rowen* (Dordrecht 1992), 102-103.

⁸⁶ Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten*, 30.

adviseerde.⁸⁷ Pas wanneer de staten, zij het die van Holland, de generale of beide, instemden met de voorstellen, werden zij als beleid aangenomen.

De kwestie hoe de Republiek zich na de Vrede van Münster ten opzichte van de Europese machten diende te verhouden was een moeilijk probleem. Eenieder die zich met het Staatse buitenlandse beleid en diplomatie bezigde zich voor de oplossing van dit vraagstuk gesteld. Na 1648 hadden de religieuze twisten en daaraan verbonden bondgenootschappen en vijandigheden aan belang ingeboet ten gunste van internationale politiek op basis van machtsbalans. De Republiek was als zelfstandige staat erkend en maakte een periode van ongekende economische bloei door. Voor de handelsgewesten Holland en Zeeland was het behouden van de vrede en een politiek gebaseerd op isolationisme het geprefereerde beleid. De dood van de militaristische, anti-Spaanse en dynastiek ingestelde Willem II maakte het doorvoeren van een dergelijk beleid mogelijk makkelijker dan het anders geweest zou zijn. Het behouden van de *status quo* met de economisch en militair zwakke Spaanse Nederlanden, met daarbinnen Staatse forten, als buffer tussen de Republiek en Frankrijk was hierbij te verkiezen boven een verdeling van de Zuidelijke Nederlanden tussen de Republiek en Frankrijk.⁸⁸

De alliantie tussen Den Haag en Parijs werd later vanuit de Republiek met dezelfde gedachte vernieuwd: Frankrijk als garantie voor het behouden van de *status quo*. Deze alliantie was echter minder vanzelfsprekend nu de gedeelde Spaanse dreiging was verdwenen en de Franse staat na bijna een eeuw van interne twisten en oorlogen eindelijk stabiel was en aan kracht en ambitie toenam.⁸⁹ Ook de voormalige anti-Spaanse bondgenoot Engeland groeide aan internationaal belang na het beëindigen van de burgeroorlog aldaar. De botsende economische en politieke belangen maakten van hen onzekere bondgenoten en potentiële vijanden. Verdere dreigingen kwamen uit het oosten, waar de Republiek bezittingen en garnizoenen in enkele steden in Münster en het Brandenburgse Kleef had liggen. De landelijke gewesten lagen geheel open voor een mogelijke aanval en prefereerden dan ook een meer op landverdediging gebaseerd militair en buitenlandbeleid. Een dergelijk beleid behoorde traditioneel tot dat van de stadhouders en dus tot het orangistische kamp, waardoor iedere stap in die richting op staatsgezind verzet en wantrouwen kon rekenen. Voor het handelsgerichte Holland gold dit des te meer daar een militaristisch beleid niet ten gunste van

---

⁸⁷ Rowen, 'John de Witt: The makeshift executive in a "Ständestaat"', 102-103.

⁸⁸ Van Deursen, *De last van veel geluk*, 264-270.

⁸⁹ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 15.

de handelsbelangen werkte en de Republiek slechts in oorlogen zou storten. De kwestie van de minderjarige Willem III voegde aan dit alles een verdere binnenlandse en buitenlandse complicatie toe: zijn opvoeding was een zaak waar zijn directe familie, de regenten en de buitenlandse vorsten Karel II van Engeland en Frederik Willem van Brandenburg, zijn latere voogden, zich mee bemoeiden.

De Witt was tijdens zijn ambtstermijn als raadpensionaris een groot voorstander van de door Holland begeerde vredespolitiek. De Republiek zou volgens hem in vreedstijd slechts defensieve allianties moeten aangaan en verder trachten de vrede te bewaren. Een dergelijk beleid zou niet alleen gunstig zijn voor de handel, maar tevens helpen de enorme kosten van een voor oorlogstijd uitgeruste vloot en leger te vermijden.⁹⁰ Vanaf het begin van zijn raadpensionarisschap viel de last van een Republiek in oorlog al op zijn schouders en deze last zou hij gedurende zijn ambtsvervulling nog vaak dragen. Op 30 juli 1653 werd Johan de Witt op zevenentwintigjarige leeftijd ingezworen als raadpensionaris van Holland. De Republiek was toen al een jaar in een oorlog verwickeld met het Gemenebest Engeland onder leiding van Lord Protector Oliver Cromwell. Het Engelse ongenoegen over het Staatse overwicht in de internationale handel had in de zomer van 1652 tot een oorlogsverklaring uit Londen geleid. Daarnaast was de Republiek een toevluchtsoord voor menig Engels royalist in ballingschap. Diplomatieke missies over en weer hadden niet voldoende gebleken om de diverse belangen van beide staten met elkaar te verenigen. Zo had het Gemenebest in 1651 een unie tussen de twee staten voorgesteld. Beide waren immers protestante republieken, geboren uit een opstand tegen katholieke tirannen? In de Republiek werd een dergelijk voorstel door allen, orangist of staatsgezinde, verworpen. De redenen varieerden van Oranje-antagonisme ten opzichte van Cromwell, de Hollandse wens voor vrije handel tegenover Engelse invoerheffingen en de algemene onwil om ondergeschikt te raken aan de Engelse staat.

Ook het voorstel tot een offensieve en defensieve alliantie kon niet op Staatse goedkeuring rekenen. De Engelse gezanten ondervonden de complicaties van het politieke bestel in de Republiek, waar niet één stem voor de hele staat sprak. De Oranjepartij was na de dood van Willem II verdeeld en had door onderlinge twisten aan macht ingeboet, maar zij had nog steeds een aanzienlijke inspraak in de Staatse politiek. Zij zag zich gesteund door een groot deel van de bevolking en gesterkt door de Engelse royalisten in Den Haag. Het was één

---

⁹⁰ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 9.

van de eisen van de Engelse gezanten dat de Oranjes-Stuarts in de Republiek geen steun mochten verlenen aan deze Engelse ballingen. Deze eisen van Cromwells gezanten werden verworpen en zij keerden onverrichter zaken terug naar Londen ⁹¹

Een jaar later, in 1652, slaagde een diplomatieke missie van De Witts voorganger, raadpensionaris Adriaan Pauw, er eveneens niet in de om de toenemende vijandelijkheden tussen beide staten te verminderen: bij terugkomst kon hij slechts een Engelse oorlogsverklaring aan de Staten-Generaal tonen.⁹² De Witt had gedurende Pauws afwezigheid de taken van de raadpensionaris waargenomen. Deze verantwoordelijkheid viel traditiegetrouw op de pensionaris van Dordrecht, een functie die op dat moment door Johan de Witt vervuld werd. Hij had hier al enige ervaring mee, daar hij Pauw al geruime tijd bijstond in het vervullen van diens taken, welke zwaar wogen op de bejaarde raadpensionaris.⁹³ Deze bestuurservaring kwam goed van pas toen De Witt na het overlijden van Pauw in 1653 waarnemend raadpensionaris werd. De verwachting was dat hij bij de verkiezing voor de nieuwe hoogste dienaar van de Staten van Holland als winnaar tevoorschijn zou komen. Een dergelijke verkiezing moest echter zorgvuldig worden voorbereid en De Witt zou nog een half jaar zonder formele benoeming de Republiek door de oorlog moeten sturen.⁹⁴

De verkiezing van De Witt en de Republiek in oorlog geven een goed beeld van partij- en factiestrijd in de staat. Zoals gezegd werd deze strijd in tijden van crisis met extra hevigheid gevoerd en het jaar 1653 kan bijna net zo goed als illustratie daarvan dienen als 1672. De Witt verkeerde in een niet te benijden positie: de oorlog was tot dan toe rampzalig verlopen. De Staatse vloot was sinds haar laatste treffen met Spanje in verval geraakt. Op zee domineerden de Engelsen keer op keer en de ene na de andere koopvaarder werd buitgemaakt. Hoe diep partijgevoelens konden gaan werd duidelijk in de orangistische reactie op de oorlog: de oorlogsverklaring en het slechte verloop van de strijd werden door hen met gejuich onthaald. Hoe benarder de situatie van de Republiek, hoe beter de positie voor het stadhouderlijk kamp, zo redeneerden zij. De staat had immers een duidelijke (militaire) leider nodig en wie beter dan een prins van Oranje? Dat Willem III nog een kleuter was kon worden

---

⁹¹ Geyl, *Orange and Stuart*, 84-88.

⁹² H. H. Rowen, *John de Witt: statesman of the "True Freedom"* (Cambridge 1986), 25.

⁹³ *Ibidem*, 25.

⁹⁴ L. Panhuysen, *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (Vierde druk; Amsterdam 2005), 143-145 en Rowen, *John de Witt: statesman*, 33.

omzeild door een plaatsvervanger voor zijn militaire taken aan te stellen.⁹⁵ De oorlog zou volgens de orangisten dan ook tot een herstel van de stadhouder moeten leiden.⁹⁶

Ondertussen gaf de raadpensionarisverkiezing de wispelturige werking van facties in de Hollandse steden goed weer. De Witt kon op de steun van alle steden rekenen, behalve zijn eigen Dordrecht. Hij zou in de voorgaande jaren niet voldoende naar de wensen van zijn geboortestad hebben geluisterd en zich te veel op de belangen van Holland hebben gericht. Na overleg met de Dordtse regenten en De Witts toezegging dat hij hun belangen niet zou vergeten, stond niets zijn benoeming meer in de weg.⁹⁷ Een benoeming die hij overigens niet zonder langdurige aarzeling en overleg met zijn vertrouwelingen had geaccepteerd.⁹⁸ Het raadpensionarisschap kon in betere tijden al een zwaar ambt zijn en de politieke situatie in 1653 maakte het des te meer onbegerenswaardig.⁹⁹

Terwijl de aandacht van de Hollandse Staten op de verkiezing was gericht, trokken in de gehele Republiek orangistische menigten rellend door de steden. In Enkhuizen werd de stadsregering ontbonden en barricadeerde de menigte de poorten in aanzicht van de Staatse troepen. Willem Frederik maakte een publieke verschijning op Texel waar hij warm werd onthaald en in Zeeland werden in enkele steden staatsgezinde regenten vervangen door orangistische. Het gewest, met inbegrip van de staatsgezinde regenten, zwichtte voor de interne druk, en deed een voorstel aan de Staten-Generaal om Willem III tot luitenant-generaal te benoemen, met Willem Frederik als zijn tweede man. Het voorstel sneuvelde toen het verrassend eensgezinde Holland de landgewesten voor zich wist te winnen. Binnen Holland konden de orangisten door interne verdeeldheid niet effectief gebruik maken van de onrusten en de staatsgezinden in de andere gewesten zagen zich gesterkt door de eensgezinde houding binnen het machtige gewest.¹⁰⁰

Deze partijpolitiek had de mogelijkheid het diplomatieke proces in de onderhandelingen met Engeland te schaden. Sinds juni verkeerde een buitengewoon gezantschap van de Republiek, bestaande uit de Hollanders Hieronymus van Beveringh en Willem Nieupoort, de Zeeuw Paulus van de Perre en de Fries Allart Pieter van Jongestall, in

---

⁹⁵ Geyl, *Orange and Stuart*, 91.

⁹⁶ Rowen, *John de Witt: statesman*, 25.

⁹⁷ *Ibidem*, 34.

⁹⁸ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 144.

⁹⁹ Rowen, *John de Witt: statesman*, 34.

¹⁰⁰ Geyl, *Orange and Stuart*, 106-110.

Londen.¹⁰¹ Cromwell had zich bereid getoond om vredesbesprekingen te starten en de uitputtende oorlog tussen beide staten te beëindigen.¹⁰² De Witt beseftte dat slechts via de diplomatieke weg een einde aan het leed van de Republiek kon worden gemaakt. Staatse militaire successen waren gering, al ondervonden de Engelsen eveneens tegenslagen in de strijd tegen de geallieerde vloten van de Republiek en Denemarken op de noordelijke Noordzee. Het benodigde en door De Witt voorgedragen ambitieuze vlootvernieuwingsprogramma kon door gebrek aan steun niet van de grond komen en zou voorlopig dus geen doorslaggevende rol kunnen spelen.¹⁰³ Ondertussen waren de Hollandse gezanten in Londen bang dat de verdeeldheid van de Republiek een negatief effect op de vredesbesprekingen zou hebben: de Engelsen zouden op een gunstig vredesverdrag kunnen hopen indien de Republiek van binnen en buiten verscheurd zou worden. De onderhandelingsituatie bleef echter ongewijzigd.¹⁰⁴

De potentiële invloed van gewestelijke, factie- en partijtwisten op de diplomatieke besprekingen en de internationale politiek was echter een factor die door alle betrokkenen niet werd vergeten. En het aantal betrokkenen was niet gering. In de eerste plaats waren er natuurlijk Johan de Witt en de staatsgezinden in de Republiek. Zij waren echter onderverdeeld per gewest, wat samenwerking geen vaststaand feit maakte. De orangisten hadden een soortgelijke opsplitsing, maar zij bevonden zich in 1653 in een bijzondere positie. Steun voor de Oranjes was verdeeld over de facties van Amalia van Solms, Mary Stuart en Willem Frederik. Mary Stuart kon in de Republiek op een grote groep Engelse royalisten rekenen als extra steunpunt voor de vergroting van stadhoudelijke invloed. Dit kon echter ook een last zijn, daar haar broer de partijstrijd in de Republiek als een potentieel machtsmiddel zag en zich er in mengde. Karel II verwachtte haar steun en was bereid met alle mogelijke middelen een Oranje-Stuartbewind in de Republiek tot stand te brengen. Amalia van Solms koos voor samenwerking met het staatsgezinde bewind om de belangen van haar kleinzoon te behartigen. Willem Frederik was niet gebonden aan de jonge Willem III en had de ruimte om zijn eigen weg te gaan. In Engeland was Cromwell het bewind van De Witt gunstig gezind, maar beide republieken verkeerden tegelijk in staat van oorlog en dit bracht De Witt in een precare situatie. De raadpensionaris hoopte de Republiek te versterken door een alliantie met

---

¹⁰¹ Ibidem, 111.

¹⁰² Ibidem, 113 en Rowen, *John de Witt: statesman*, 27.

¹⁰³ Rowen, *John de Witt: statesman*, 27-28.

¹⁰⁴ Geyl, *Orange and Stuart*, 111.

Frankrijk aan te gaan, een toenaderingspoging die ook, voorzichtig, van de Franse kant werd ondernomen. Het Franse initiatief was echter tweezijdig en gericht op het te vriend houden van zowel de orangisten als de staatsgezinden.¹⁰⁵

De vredesonderhandelingen tussen het Gemenebest en de Republiek waren tot 1653 een wederzijds presenteren van lijsten met harde eisen die toch versoepeld konden worden naarmate de besprekingen vorderden. Eind 1653 kwam er vanuit Engeland echter een eis die voor de Cromwell even onherroepelijk als voor De Witt onaanvaardbaar was: de permanente uitsluiting van de prins van Oranje van het vervullen van het stadhouderschap.¹⁰⁶ Deze Acte van Seclusie leek een geschenk voor de het staatsgezinde bewind: de beëindiging van de oorlog én het toebrengen van een vernietigende klap aan de orangisten. De Witt beseftte echter dat een dergelijke clause nooit zou worden aangenomen door de Staten-Generaal en het vredesverdrag zou dan ook nooit geratificeerd kunnen worden. De raadpensionaris stuurde door middel van een geheime correspondentie met de Hollandse onderhandelaars de besprekingen in Londen.¹⁰⁷ Deze geheime onderhandelingen moesten leiden tot een apart verdrag voor Holland, identiek met dat voor de Staten-Generaal, maar met toevoeging van een laatste, extra clause: de Acte van Seclusie. Cromwell ging akkoord, maar stelde dat ratificatie van het geheime verdrag een voorwaarde werd voor het ondertekenen van het algemene vredesverdrag.¹⁰⁸ De Witt had tijdens de onderhandelingen zijn taak om de Staten van Holland geïnformeerd te houden, verzaakt en stelde vervolgens slechts een beperkt aantal vertrouwelingen op de hoogte. Geheimhouding was nu van het hoogste belang. Bij de Hollandse Statenvergadering stuurde de raadpensionaris alle bodes de zaal uit toen hij het voorstel aan de leden voorlegde. Het verdrag werd vier dagen later in het geheim aangenomen en Londen werd geïnformeerd.¹⁰⁹

De overige gewesten bemerkten de geheimzinnige gang van zaken en trachtten de Staatse gezanten van het ondertekenen te weerhouden. Het voortzetten van de oorlog was voor de prinsgezinden immers de gewenste koers en tevens hekelden de overige gewesten de eigengereidheid van Holland. Zij waren echter te laat en in april 1654 was de ongewenste

---

¹⁰⁵ Ibidem, 114.

¹⁰⁶ Geyl, *Orange and Stuart*, 113-114.

¹⁰⁷ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 152-153.

¹⁰⁸ W. Troost, *Stadhouder-koning Willem III: een politieke biografie* (Hilversum 2001), 40-41.

¹⁰⁹ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 153-155.

vrede een feit.¹¹⁰ Het algemene verdrag werd door Staten-Generaal ondertekend en de kritieken verstomden in de daaropvolgende maanden. De vrede bleek uiteindelijk toch welkom en De Witt verzekerde de orangistische kopstukken dat hij slechts uit noodzaak de Acte van Seclusie had aangenomen. Voor de harde kern van de orangisten was deze uitleg echter zeer ongeloofwaardig en bleef De Witt gehaat. Het kon volgens hen niet anders dan dat De Witt en de staatsgezinden deze diplomatieke manoeuvre hadden georkestreerd.¹¹¹

De door de raadpensionaris zo begeerde vrede was bereikt, maar moest nu worden behouden, zowel intern als extern. Intern wist De Witt door bemiddeling en beloning de Oranjepartij verder op te splitsen. Willem Frederik werd het ambt van veldmaarschalk van de Republiek toegezegd. De stadhoudelijke toenadering tot de staatsgezinden was onderdeel van een bredere oplossing, de 'Harmonie', van een factietwist in Overijssel, waarbij de ene factie Willem III tot stadhouder van Overijssel had uitgeroepen, wat tegen de wensen van de andere factie inging.¹¹²

De externe dreiging kwam in de vorm van Zweedse agressie in het Baltische Zeegebied. De Zweedse koning Karel X Gustaaf viel in 1655 Polen binnen en dreigde Dantzig in te nemen. De Republiek had al eerder een rol gespeeld in conflicten van Zweden met handelssteden in het noorden. In 1654 hadden de Hoogh Mogende Heeren van de Staten-Generaal op verzoek van Bremen, gebaseerd op oude verdragen, bemiddeld in een conflict tussen Christina I van Zweden en de stad Bremen om de geschillen '(...) in 't minnelijck te laten aflopieren'.¹¹³ De Republiek, met name de stad Amsterdam, had grote handelsbelangen in de regio en zag de oorlog als een bedreiging voor de welvaart. Vooral een Zweeds overwicht in de Sont was een angstaanjagend vooruitzicht, aangezien dit land hoge tolgelden voor de toegang tot de Baltische Zee kon vragen. De Republiek stuurde in 1655 dan ook een aanzienlijke vloot en leger naar Dantzig om de Zweedse omsingeling te doorbreken. De aanval was succesvol en Karel werd in 1656 tot het tekenen van een vredesverdrag gedwongen. Volgens dit Verdrag van Elbing zou Dantzig niet tot Zweden behoren en zouden Staatse schepen in het vervolg dezelfde tolgelden als Zweedse moeten betalen.¹¹⁴ De Witt brak, deels door factiedruk, met zijn zorgvuldige vredespolitiek om de handelsbelangen veilig

---

¹¹⁰ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 153-155.

¹¹¹ Troost, *Stadhouder-koning Willem III*, 42-43 en Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 160.

¹¹² Rowen, *John de Witt: statesman*, 74-75.

¹¹³ Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland en West-vriesland*, 23 mei 1654, 2-3.

¹¹⁴ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 268-271.

te stellen, maar hij wenste geen zware eisen te stellen of een te harde lijn aan te nemen. De strijd in het noorden leek een afwisseling van de gangbare kwestie van Franse en Engelse invloed, maar deze beide staten speelden ook hier een rol. Zij waren geallieerd met Zweden en dus ook in dit geval moest er rekening worden gehouden met mogelijke inmenging vanuit beide staten.¹¹⁵

De Baltische kwestie is één die als een goede illustratie kan dienen van eigengereid diplomatiek optreden en beleidsvorming binnen de Staatse diplomatie. Dit optreden was mogelijk doordat de belangrijkste stad van de Republiek en één van de voornaamste staatslieden hierin een rol speelden.¹¹⁶ Amsterdam en zijn pensionaris Van Beuningen waren niet tevreden over de milde houding die onder leiding van De Witt jegens Zweden werd aangenomen. Van Beuningen wenste al vóór de belegering van Dantzig dat de Republiek een nieuw verdrag met Zweden zou aangaan, met gunstiger termen voor de Republiek dan die van het verdrag uit 1640, waaraan De Witt en de Staten-Generaal bleven vast houden. Hij verzette zich, samen met Amsterdam en enkele andere steden, tegen de ratificatie van het Verdrag van Elbing, en was een voorstander van het vervolgen van de strijd tegen de Zweden.¹¹⁷ Van Beuningen stelde dat het '(...) voorsz. tractaet iets beters [wa]s als niets (...)', maar dat het dermate de Staatse winsten en belangen in de regio verspeelde, dat het voor hem '(...) een onbergrypelycke saek (...)' was.¹¹⁸ De Amsterdamse pensionaris was sinds 1656 tevens een extraordinaris ambassadeur in Kopenhagen en drong vanuit die positie voortdurend aan op een maritiem en landelijk ingrijpen tegen de Zweden.¹¹⁹ De Witt had tijdens een deel van dit ambassadeurschap nagelaten om hem voldoende te informeren van binnenlandse en buitenlandse ontwikkelingen en het aanleveren van instructies, waar Van Beuningen zich in brieven over beklaagde. Hij liet dat echter niet in de weg staan van zijn taak, welke hij ook zonder nieuwe instructies zou blijven vervullen.¹²⁰

---

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 47.

¹¹⁷ Rowen, *John de Witt: statesman*, 86.

¹¹⁸ C. van Beuningen aan J. de Witt, 27 september 1656 in: R. Fruin en N. Japikse ed., *Brieven aan Johan de Witt, Eerste deel 1648-1660* (Amsterdam 1919), 351.

¹¹⁹ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 308-311.

¹²⁰ In de berisping die De Witt van de Staten van Holland ontving (zie p. 16-17), werd met name de extraordinaris ambassadeur naar Denemarken genoemd. Voor de brieven, zie: C. van Beuningen aan J. de Witt, 4 februari, 16 februari en ongedateerd, vermoedelijk eind december 1656, in: *Brieven aan Johan de Witt I*, 323-325, 367.

In de zomer 1657 ontving De Witt uit Kopenhagen het bericht dat de Denen de oorlog hadden verklaard aan Zweden. Denemarken was militair aanzienlijk zwakker dan zijn oosterbuur en vertrouwde blijkbaar op de steun van de Republiek. De oorlog werd pas verklaard na overleg met Van Beuningen en het lijkt er dan ook op dat de strijd met zijn goedkeuring zou worden gevoerd.¹²¹ Helemaal onverwacht kon de oorlogslust van de Denen niet zijn geweest: in april van datzelfde jaar hadden zij al aan de Republiek om het zenden van lonten, buskruit en andere materieel gevraagd. Vervolgens werd dit verzoek ingewilligd.¹²² De Witt bleef na de oorlogsverklaring inzetten op een diplomatieke oplossing, maar de Republiek moest de Denen uiteindelijk wel te hulp schieten om Zweedse dominantie te voorkomen, daar de strijd voor de Denen rampzalig was verlopen en zij tot het tekenen van een nadelig vredesverdrag waren gedwongen. Ondertussen ontvingen Van Beuningen en De Witt berichten van Engelse pogingen de Denen los te weken van de Republiek en aan het Gemenebest te binden. Deze onderneming faalde, maar tegelijkertijd stroomde de Sont vol met Engelse oorlogsschepen en zouden de Engelsen volgens geruchten in Zweden dezelfde handelsprivileges als Zweedse burgers ontvangen. De Witt vreesde voor het verlies van de Baltische handel en ondernam stappen om Amsterdam en andere dwarsliggende steden over te halen het Verdrag van Elbing te ratificeren. Voordat hij hiertoe concrete stappen kon ondernemen, werd iedere hoop op een vredige oplossing vernietigd door een nieuwe Zweedse oorlogsverklaring en hun beleg van Kopenhagen. De Witt rustte in korte tijd een oorlogsvloot met voldoende troepen uit en stuurde deze vloot onder leiding van luitenant-admiraal Obdam richting de Sont.¹²³ Eenmaal daar aangekomen bleek de Zweedse vloot geen partij voor de Staatse en werd Kopenhagen na een vernietigende zeeslag ontzet.¹²⁴

Vervolgens was Obdam onzeker over de verder te varen koers. In het aanzicht van de recent verzamelde Engelse vloot, welke volgens haar bevelhebber voor het bevorderen van de vredesonderhandelingen was gestuurd, durfde hij het niet aan de Zweden verder aan te vallen. De Staten van Holland en De Witt overwogen het terugtrekken van de vloot, maar de recalcitrante steden onder leiding van Amsterdam wilden daar niets van weten.¹²⁵ De Witt besloot weer in te zetten op een diplomatieke oplossing in de vorm van het 'Haagse Concert':

---

¹²¹ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 317.

¹²² Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland*, 26 april 1657, 123.

¹²³ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 321-322.

¹²⁴ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 273.

¹²⁵ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 323.

een inspanning van Frankrijk, Engeland en de Republiek in Kopenhagen en Stockholm in de hoop de strijdende partijen tot vrede te bewegen.¹²⁶ Na maanden moeizaam onderhandelen, vooral de Engelsen kwamen geregeld op hun beloftes terug, werd in mei een verdrag getekend, maar nog niet geratificeerd. De Deense koning Frederik III weigerde akkoord te gaan en ook de Engelsen draalden in het ratificeren. In plaats daarvan verlengden zij de periode om tot een gedwongen vrede te komen met drie weken. Amsterdam bleef zich verzetten tegen de vredeskoers, maar genoot nu slechts de steun van Edam en was niet sterk genoeg om daadwerkelijk dwars te liggen. Een tweede concert werd ondernomen en wederom gingen de Fransen en Engelsen akkoord. Vervolgens gingen zelfs de Denen en Amsterdam overstag. De Amstelstad werd zowaar een bondgenoot van De Witt in zijn pogingen om de gewesten Friesland en Groningen te overtuigen van de steun voor de Denen. De eendracht was echter van korte duur, want Amsterdam besloot in december dat de twee 'concerten' niet geldig waren. Er ontstond een diplomatiek getouwtrek tussen gezanten van de betrokken landen, de dwarsliggende steden en De Witt, waar niemand een duidelijke overhand kreeg, al bleef De Witt als centraal figuur sterk staan. De vrede werd pas behaald met de plotselinge dood van Karel X op 13 februari 1660.¹²⁷

Coenraad van Beuningen (1622-1693) door Caspar Netscher, 1673.

Bron: Wikimedia Commons.

---

¹²⁶ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 273.

¹²⁷ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 326-333.

Over de vraag in hoeverre de Noordse Oorlog van 1655-1660 een verlies voor De Witts beleid betekende zijn de meningen verdeeld. Panhuysen stelt dat de raadpensionaris zelf erkende dat hij fouten had gemaakt in de Baltische politiek.¹²⁸ De werkelijkheid bleek zich minder makkelijk te schikken naar zijn vredespolitiek dan hij had gehoopt. De Engelsen hadden meerdere keren de afspraken gebroken en de Zweden gebruikten diplomatie slechts als middel om tijd te winnen voor een volgende aanval. De harde aanpak welke door Amsterdam werd voorgestaan had meer resultaten geboekt in het beteugelen van de Zweedse agressie. De Amsterdamse wens voor een agressieve politiek was opmerkelijk daar zij normaal een vredespolitiek zoals die van De Witt voorstond en slechts bij een ernstige bedreiging van de handel naar de wapenen greep.¹²⁹ Toch slaagde De Witt erin om gedurende de hele oorlog de diplomatieke weg open te houden en daadwerkelijke militaire inmenging van Frankrijk en Engeland te voorkomen. Rowen noemt het Haagse Concert dan ook een 'diplomatieke overwinning', omdat het de middelen bood om vrede tussen de vijandige staten af te dwingen.¹³⁰ Deze mening is ook terug te vinden in Cornelis Smits eerdere bespreking van de Noordse Oorlog. Volgens deze historicus '...beantwoordde de vrede van Kopenhagen (...) in hoofdzaak aan het Haagsch Concert'.¹³¹ Zowel Rowen als Panhuysen onderkent het uiteindelijke succes van De Witts vredesbeleid, zij het dat het succes op de onverwachte dood van de agressor berustte.¹³² Onder de bevolking van de Republiek was de gematigde koers van De Witt niet populair, maar net als met de slotfase van de Eerste Engelse Oorlog sloeg de publieke opinie om na het tekenen van de vrede. De bevolking was trots op de overwinning van de Staatse vloot en leger ten opzichte van de Zweden en vooral de rol van vredesbrenger was één die graag werd aangenomen: de Republiek was de verzoener van Europa.¹³³

Een actieve rol in de internationale politiek is echter één die problemen met zich mee brengt, helemaal wanneer conflicten directe invloed hebben op de mogelijke welvaart van de eigen staat. Al tijdens de Noordse Oorlog deed zich een nieuwe dreiging aan, waarin de partners van het latere Haagse Concert een hoofdrol speelden. In 1658 namen de Fransen en

---

¹²⁸ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 275.

¹²⁹ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 9-10.

¹³⁰ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 326.

¹³¹ C. Smit, *De buitenlandsche politiek van Nederland I: De Republiek der Vereenigde Nederlanden* ('s-Gravenhage 1945), 126.

¹³² Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 275 en Rowen, *John de Witt: statesman*, 89.

¹³³ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 275.

Engelsen het destijds Spaans-Habsburgse Duinkerken in. De mogelijkheid dat de gehele Zuidelijke Nederlanden – of een aanzienlijk deel daarvan – in Franse of Engelse handen zouden kunnen vallen, baarde de Republiek grote zorgen. De relaties tussen Parijs, Londen en Den Haag waren door de voorbije en lopende oorlogen, incidenten tussen schepen en wederzijds wantrouwen gespannen, maar nog niet vijandig.¹³⁴ De nieuwe agressie was echter een zorgwekkende ontwikkeling die grote gevolgen kon hebben. De haven van Antwerpen werd door de Republiek al sinds het einde van de vorige eeuw geblokkeerd, wat een belangrijke factor in het handelsoverwicht van de Republiek was. De afsluiting was mogelijk doordat het verzwakte Spanje niet bij machte was een opheffing van de blokkade af te dwingen. Deze zwakheid was echter ook de reden dat Spanje zichzelf niet voldoende kon verdedigen tegen de Frans-Engelse overmacht. De mogelijkheid bestond dat de Zuidelijke Nederlanden nu wel in handen van een sterke macht zouden vallen en de blokkade zou moeten worden opgeheven. Ook zou hiermee een einde komen aan de bufferzone tussen de Republiek en Frankrijk en werd een potentiële veroveraar een te machtige staat.¹³⁵

Voorheen hadden Frankrijk en de Republiek al geprobeerd de kwestie van de Zuidelijke Nederlanden via een diplomatieke weg op te lossen. Ruim vijftientig jaar eerder had kardinaal Richelieu de suggestie gedaan dat de Zuidelijke Nederlanden een onafhankelijke republiek gelijkend op de Zwitserse kantons moesten worden. Volgens dit plan van *cantonment* zouden Frankrijk en de Republiek gezamenlijk de veiligheid van deze nieuwe staat garanderen. De bufferzone zou hiermee intact zijn gebleven, maar Antwerpen zou weer een vrije haven worden en het plan werd dan ook door de Republiek verworpen.¹³⁶ Met de Franse inval in de Spaanse Nederlanden deed de optie van *cantonment* zich wederom als een aantrekkelijke mogelijke oplossing van het voortdurende probleem aan. Opmerkelijk genoeg stelde kardinaal Mazarin zelf voor om samen met de Republiek tot een vredige oplossing te komen. Maarschalk Henri Turenne kreeg de opdracht enkele voorstellen onder de aandacht van De Witt te brengen. Eén van de opties was het opdelen van het gebied in een Frans en een Staats deel.¹³⁷ De Witt zag het voorstel wel zitten als garantie voor het behouden van een vriendelijk, maar minder machtig Frankrijk. Amsterdamse regenten waren echter bezorgd over de toekomstige handelspositie van de stad. Ook waren zij er niet van overtuigd

---

¹³⁴ Rowen, *John de Witt: statesman*, 80-81.

¹³⁵ Smit, *De buitenlandsche politiek van Nederland I*, 129.

¹³⁶ Rowen, *John de Witt: statesman*, 83-84.

¹³⁷ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 279.

dat dit de Franse ambities in de toekomst in toom zou houden en dat de Engelsen zonder slag of stoot akkoord zouden gaan met het plan. De kwestie bracht grote verdeeldheid teweeg in de Hollandse steden en het conflict bleef zich, net als met Noordse Oorlog, voortslepen. Spanje en Frankrijk hadden inmiddels het Verdrag van de Pyreneeën (1659) gesloten en Mazarin was niet langer geïnteresseerd in afspraken met de Republiek. Het verdrag beloofde de hand van de Spaanse infanta Maria Theresia aan Lodewijk XIV en bracht zo de mogelijkheid voor een toekomstige totale incorporatie van Spaanse landen in Frankrijk.¹³⁸

---

¹³⁸ Rowen, *John de Witt: statesman*, 83-84.

Hoofdstuk 3 -Van succes naar verval: 1660-1672

Het jaar 1660 zag het herstel van de Stuartmonarchie in Engeland met de terugkeer van Karel II na Cromwells dood en de val van diens zoon. Nu er een nieuw bewind aan de macht was gekomen hoopte De Witt op een minder agressief beleid van de Engelsen. Na een goede start bleken goede betrekkingen tussen de twee staten echter een moeilijk te behalen doelstelling. De nieuwe vorst had nauwe banden met het stadhouderlijk hof van Willem III en de positie van de prins had dus invloed op de vriendschappelijke betrekkingen met Whitehall. De Witt was niet bereid om aan de Engelsen beloftes van een toekomstig stadhouderschap te doen, temeer Karel in verholde termen aangaf dat een alliantie vriendschappelijke Staatse betrekkingen met andere landen uitsloot. De raadpensionaris zag Engeland als een bedreiging, ongeacht het heersende regime, maar wenste niet om vriendelijke relaties direct onmogelijk te maken.¹³⁹ Er werd een delegatie naar Londen gezonden om de specificaties van een alliantie door te nemen. Tevens probeerden de Staten-Generaal, met aanzienlijke politieke en financiële steun van Amsterdam, de Engelse vorst van hun vriendschap te overtuigen door het sturen van een gulle gift. De hoop was dat de mercantilistische politiek van Engeland ten gunste van de Republiek zou worden veranderd.

Met de troonsbestijging van zijn oom in gedachte kwam er een hernieuwde waardering voor de prins van Oranje, waarbij vooral Amsterdam een aanzienlijke rol in de verzoeningspolitiek speelde. Zelfs De Witt zocht toenadering tot de orangisten in vorm van een toezegging dat Willem III 'Kind van Staat' zou worden, waarmee zijn opleiding door de Staten van Holland zou worden verzorgd. Hiermee hoopte hij zowel het voorstel van Zeeland, Friesland, Overijssel, Gelderland, Leiden en Haarlem om de prins tot stadhouder te benoemen, te dwarsbomen, als Mary Stuart te bewegen haar broer over te halen om een meer inschikkelijke houding aan te nemen in de onderhandelingen.¹⁴⁰ De belofte werd gedaan, maar nog niet ingewilligd, tegen de wensen van de Engelse prinses in.¹⁴¹ Ook werd de Akte van Seclusie afgeschaft door de Staten van Holland.¹⁴² Tegelijkertijd werd er een Staatse afvaardiging naar Frankrijk gestuurd om daar eveneens de mogelijkheid tot het vormen van

---

¹³⁹ Rowen, *John de Witt: statesman*, 90-92.

¹⁴⁰ Israel, *The Dutch Republic*, 748-751.

¹⁴¹ Geyl, *Orange and Stuart*, 145.

¹⁴² Troost, *Stadhouder-koning Willem III*, 54.

een alliantie te bespreken. De Engelsen maakten hier bezwaar tegen, maar De Witt stelde dat de noodzaak hiertoe voortkwam uit de Engelse weerbarstigheid tijdens de besprekingen.¹⁴³

De onderhandelingen in Frankrijk verliepen niet veel beter. De Fransen deelden de Engelse onwil om een verdrag aan te gaan dat de huidige balans zou bewaren. Van de drie staten had alleen de Republiek baat bij het behouden van de *status quo*, terwijl de twee monarchieën zich op territoriale en economische expansie richtten. De Witt hoopte op de totstandkoming van een alliantie met zowel Frankrijk als Engeland, maar zag vooral een verbond met de Fransen als een zaak van uiterst belang. Van Beuningen werd naar het hof van de Franse koning gestuurd om hem hiertoe te bewegen.¹⁴⁴ De regent kreeg van de Staten-Generaal gedurende de onderhandelingen steeds meer ruimte om concessies te doen, maar de besprekingen liepen vast op de visrechten van de Republiek. De generale staten weigerden op dit punt toe te geven en er volgde een impasse.¹⁴⁵ Ondertussen had de Spaanse ambassadeur een propositie tot het aangaan van een wederzijds verdedigingsverdrag aan de raadpensionaris voorgelegd.¹⁴⁶

Lodewijk was de staatsgezinde regering goedgenegen, aangezien hij vreesde dat een Oranje-bewind de zijde van Karel zou kiezen. De Engelsen en de Franse minister Jean-Baptiste Colbert zagen de handelsdominantie van de Republiek als het belangrijkste gevaar voor hun beider staten, maar de territoriale ambities en de *gloire* van Lodewijk wogen voor de vorst zwaarder. Een verbond met de Republiek zou de Spaanse alliantieonderhandelingen in Den Haag dwarsbomen en daarmee de weg vrijmaken voor het annexeren van de Spaanse Nederlanden, zodra de lijn van de Spaanse Habsburgers was uitgestorven. Ook zou het de Engelsen, en hun invloed in de Republiek, aanzienlijke schade toebrengen.¹⁴⁷ De Engelsen zochten een zelfde verdrag met Frankrijk als de Republiek, maar Lodewijk achtte om bovenstaande redenen het beter de Republiek te vriend te houden. Hij ging akkoord met een

---

¹⁴³ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 448-450.

¹⁴⁴ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 48.

¹⁴⁵ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 465-468 en W. van de Water ed., *Secrete resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt, als raadpensionaris van den zelven lande, en door denselfden heer onderscheidentlyk van de resolutien van consideratie die op zich zelfs een byzonder werk uitmaken, by een vergadert. Tweede deel: Beginnende met den jare 1659, en eindigende met den jare 1668* (Utrecht 1717), 15 maart 1662, 350-351.

¹⁴⁶ Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland*, 10-11 maart 1662, 35.

¹⁴⁷ Geyl, *Orange and Stuart*, 177-178.

verdrag met een duur van vijftientigjarig jaar, waarbij beide landen elkaar offensieve en defensieve steun beloofden.¹⁴⁸

Met het tekenen van dit verdrag was de noodzaak voor een alliantie met Engeland verdwenen, maar de onderhandelingen werden toch voortgezet. In 1662 kwam het eindelijk tot het tekenen van een verdrag tussen de beide staten, maar de moeizame onderhandelingen hadden daadwerkelijke vriendschap onmogelijk gemaakt.¹⁴⁹ Daarnaast hadden de Engelsen de welwillendheid van de bevolking van de Republiek ten opzichte van Engeland verspeeld. Door de benoeming van Willem III tot stadhouder tot een voorwaarde voor een alliantie te maken, was de positie van de Oranjes en Stuarts minder sterk geworden. Het voorstel uit Londen berustte op de aanname dat de bevolking de handelsbelangen niet zou laten schaden door het verwerpen van het verdrag. Het tegenovergestelde gebeurde echter: het land verenigde zich in het ongenoegen over de bemoeienis van een andere staat in de eigen politiek.¹⁵⁰ Daarnaast hadden de vorsten van Brandenburg en Engeland een aandeel in de opvoeding van de jonge prins en ook op dit punt botste Karel met de Staten van Holland. Deze voorzagen in het onderhoud van de prins, tot het genoegen van de koning, maar hij trachtte vervolgens de invloed van de Hollandse Staten in de opvoeding weg te nemen. Dit stuitte op hevig verzet en het plan mislukte, waarna zelfs vanuit de Oranje-partij afkeurende reacties opgingen. Met de dood van prinses Mary in december 1660 was de invloed van Amalia van Solms toegenomen, maar de Engelsen bleven een belangrijke steunpilaar van de partij.¹⁵¹

De twee allianties met de (voormalige) rivalen en ongemakkelijke bongenoten maakten deel uit van een aantal diplomatieke winsten die De Witt aan het begin van de jaren 1660 had behaald. Daartoe behoorde eveneens het sluiten van een vredesverdrag met Portugal in 1661. Het verdrag was het resultaat van besprekingen die al sinds 1659 gaande waren en beëindigde een conflict dat al sinds 1588 woedde, maar waarvan de strijd vooral in de koloniën werd gevoerd.¹⁵² Hoewel beide staten tot het tekenen van het verdrag waren gekomen, liet de ratificatie langer op zich wachten. Zeeland, Groningen en Gelderland gingen niet akkoord met de vrede vanwege het in het verdrag vastgelegde verkoop van de Staatse

---

¹⁴⁸ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 469.

¹⁴⁹ Israel, *The Dutch Republic*, 757.

¹⁵⁰ Geyl, *Orange and Stuart*, 170-173.

¹⁵¹ *Ibidem*, 173-175.

¹⁵² Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 291-293.

bezittingen in Brazilië. Deze laatste weerstand werd weggenomen door de belofte van genoegdoening voor de geleden verliezen, een economisch compromis dat ook al in eerdere stadia van onderhandelingen nodig was geweest om andere gewesten overstag te krijgen.¹⁵³

De beide allianties zouden spoedig op hun duurzaamheid getest worden. De Republiek had zich al enige tijd in de interne politiek van het naburige prinsbisdom Münster gemengd. Volledig in overeenstemming met De Witts vredespolitiek was er in het voorjaar 1657 een poging ondernomen om de oostgrens van de staat via diplomatie veilig te stellen. Deze besprekingen met gezanten van onder andere Keulen, Trier en Münster moesten tot het aangaan van een defensieve alliantie leiden.¹⁵⁴ De Republiek zou enkele maanden later echter een andere houding aannemen en zelfs een aanzienlijke rol gaan spelen in een conflict tussen de stad Münster en zijn soeverein, prins-bisschop Bernard von Galen. Op verzoek van de stad werd er van 1657 tot 1661 bemiddeld door Staatse diplomaten, wat uitmondde in militair steun.¹⁵⁵ De stad moest zich echter uiteindelijk overgeven aan de prins-bisschop.¹⁵⁶

Verdere spanningen en vijandigheden kwamen door de aanspraken die de bisschop maakte op Borculo, een heerlijkheid dat in hadden was van de Republiek.¹⁵⁷ Von Galen zag enkele jaren later zijn kans om zich op zijn buurstaat te wreken en zijn eigen staat te vergroten toen de Republiek in 1665 in oorlog met Engeland raakte. De relatie tussen de twee zeemachten was sinds 1663, na een korte toenadering vanwege de groeiende Franse invloed, dermate verslechterd dat de Engelsen in december 1664 een verrassingsaanval op de Staatse vloot ondernamen. Enkele maanden later begon de Tweede Engelse oorlog. De conflicten rond economische belangen en de koloniën waren te groot geworden om via de diplomatieke weg, zelfs met Franse bemiddeling, op te lossen.¹⁵⁸ Onder de bevolking van de Republiek

---

¹⁵³ Israel, *The Dutch Republic, 1477-1806*, 757-758.

¹⁵⁴ Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland*, 26 april 1657 en 24 juli 1657, 119, 266.

¹⁵⁵ Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland*, 20 september, 5, 6 en 19 oktober, 1657, 324, 387 en 395-396 en 23 september en 21 november 1659, 193, 262 en W. van de Water ed., *Secrete resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt, als raadpensionaris van den zelven lande, en door denselfden heer onderscheidentlyk van de resolutien van consideratie die op zich zelfs een byzonder werk uitmaken, by een vergadert. Eerste deel: Beginnende met den jare 1653, en eindigende met den jare 1668* (Utrecht 1717), 19 oktober 1657, 563-564.

¹⁵⁶ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 300-302.

¹⁵⁷ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 317-318.

¹⁵⁸ Geyl, *Orange and Stuart*, 188-193.

werd het idee dat de oorlog de schuld was van De Witt breed gedragen. De Engelse koning zou slechts de oorlog aan de staatsgezinden hebben verklaard, omdat zij de neef van de vorst zo slecht hadden behandeld. Van de Engelse kant kwam er tijdens de strijd echter geen bevestiging dat de oorlog ten gunste van de prins van Oranje werd gevoerd.¹⁵⁹

Voor de landgewesten was de oorlog met Engeland van minder groot belang: zij werden niet direct bedreigd en zij hadden geen grote overzeese handelsbelangen. Dit veranderde toen de Münsterse bisschop zich verbond met Karel, die hem subsidieerde, en zijn aanval begon. Met de opening van het tweede, oostelijke front lagen de landgewesten open voor een nieuwe dreiging, die slechts met de hulp van de gezamenlijke gewesten kon worden weerstaan.¹⁶⁰ Het Staatse leger moest nu voor het eerst sinds 1648 weer een grote oorlog op eigen bodem uitvechten en ontbeerde daarbij een opperbevelhebber. Sinds de dood van veldmaarschalk Brederode in 1655 was er geen nieuwe commandant aangesteld en stadhouder Willem Fredrik was in het voorgaande jaar overleden.¹⁶¹ De Staatse troepen bleken niet in staat om de vijand te beletten plunderend door de (noord-)oostelijke gewesten te trekken.

Er werd vanaf het moment dat de eerste voortekenen van een conflict zich aandeden al een beroep of de Franse bondgenoot gedaan, maar zij was uiterst traag in ontwijkend in het vervullen van de afgesproken verplichtingen. Lodewijk kon de Republiek niet alleen laten in de strijd op twee fronten, maar wenste ook niet in een oorlog met de Engelsen te belanden. De uitkomst van de oorlog zou echter een grote invloed op de positie van De Witt hebben; zijn potentiële val zou de orangisten aan de macht brengen en vriendschappelijke relaties tussen Frankrijk en de Republiek onmogelijk maken.¹⁶² De Franse oorlogsverklaringen en militaire hulp kwamen uiteindelijk in de vorm van een klein leger, maar geen vloot. Toen de troepen eenmaal op Staatse bodem aankwamen, bleken zij een bijna even grote last als de Münsterse soldaten. Ze droegen weinig bij aan de krijgshandelingen, maar wensten wel in proviand te worden voorzien door de lokale bevolking. Desalniettemin wisten de Franse interventie en de beëindiging van de Engelse subsidies de prins-bisschop in 1666 tot vredesonderhandelingen te dwingen, waarbij tot de ontruiming van zijn veroveringen en opzegging van zijn territoriale aanspraken werd besloten.¹⁶³

---

¹⁵⁹ Ibidem, 194, 197.

¹⁶⁰ Israel, *The Dutch Republic*, 769-770.

¹⁶¹ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 599-600.

¹⁶² Geyl, *Orange and Stuart*, 207.

¹⁶³ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 322-323 en Israel, *The Dutch Republic*, 772.

De strijd tegen de Engelsen verliep aanvankelijk niet voorspoedig, onder andere door de partijtwisten in de politiek en zelfs de vloot. De Engelsen hoopten, net als in de oorlog van tien jaar eerder, dat de Republiek door interne strijd verscheurd zou worden. Karel stelde voor, via geheime diplomatie met Willems volgeling Henri Buat, dat hij bereid was de oorlog te beëindigen indien Willem III tot stadhouder zou worden verheven, het opperbevel over de strijdkrachten zou krijgen en de vredesonderhandelingen zou leiden. De Witt ging niet akkoord met deze eisen en wist interne steun voor dergelijke handelingen weg te werken door Willem in 1666 tot het eerder beloofde 'Kind van Staat' uit te roepen en de hofhouding van de prins te reorganiseren.¹⁶⁴ Na de aanvankelijke tegenslagen en verdeeldheid verenigde het land zich tegen de dreiging van buiten. Goed bestuur was nu van uiterst belang, iets wat duidelijk zichtbaar was in de zeer actieve inmenging van de beide gebroeders De Witt in de aansturing van de strijdkrachten: Johan verbleef lange tijd met de vloot op zee en Cornelis verkeerde met het leger te velde.¹⁶⁵ Gewonnen en verloren zeeslagen wisselden elkaar echter af en geen van beide partijen wist een beslissende overwinning te behalen. Kapers in Staatse dienst en een Deens-Staatse blokkade van de Sont brachten de Engelse handel echter zware schade toe en de Engelse bevolking verloor in toenemende mate de wil om de oorlog voort te zetten. In 1667 volgde het grote succes van de Tocht naar Chatham (19 tot 24 juni): de vernietiging van een aantal Engelse schepen en verovering van het vlaggenschip de *Royal Charles* in de haven van Chatham door de vloot van Michiel de Ruyter en Cornelis de Witt.¹⁶⁶

In datzelfde jaar vonden de vredesonderhandelingen in Breda plaats. De Staatse delegatie stond onder leiding van Hieronymus van Beveringk, een van de gezanten die namens de Republiek de onderhandelingen na de Eerste Engelse Oorlog hadden gevoerd. De onderhandelingen begonnen in de eerste weken van mei 1667 en zouden nog tot eind juli voortduren. De eerste twee maanden van besprekingen werden gekenmerkt door moeizame onderhandelingen, waarbij de Franse bondgenoot aandrang op het accepteren van de voor de Republiek ongunstige termen. Van Franse kant werd zelfs gedreigd om een aparte vrede te sluiten. Deze situatie veranderde na de Tocht naar Chatham. De expeditie hielp de Republiek om in de laatste maand van de onderhandelingen op gunstiger termen vrede te sluiten: de

---

¹⁶⁴ Troost, *Stadhouder-koning Willem III*, 58-60.

¹⁶⁵ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 313, 321.

¹⁶⁶ Israel, *The Dutch Republic*, 773-774.

vloot als '(..) groot compulsoir van de vrede', aldus De Witt.¹⁶⁷ De raadpensionaris had in zowel de aansturing van de onderhandelingen als het voorbereiden van deze vlootactie een grote rol gespeeld.¹⁶⁸ In het verdrag van Breda werd Nieuw Amsterdam aan de Engelsen afgestaan, in ruil voor Suriname en enkele andere West-Indische bezittingen. Ook kreeg de Republiek aanzienlijke uitzonderingsposities in het Engelse mercantilistische beleid.¹⁶⁹

Het succes aan het eind van de oorlog en de gunstige vrede waren een grote steun voor de staatsgezinde regering en schaafde de positie van de orangisten.¹⁷⁰ De winsten in de buitenlandse politiek waren echter niet zonder meer gunstig voor de positie van De Witt. Deze periode zag de formatie van een 'middenpartij' die een brug trachtte te zijn tussen de staatsgezinden en de orangisten. Tot deze partij behoorden onder andere Gillis Valckenier, een Amsterdammer van groeiende importantie, Gaspar Fagel, pensionaris van Haarlem en de vrienden en de voormalige vertrouwelingen van De Witt, Van Beuningen en Van Beveringk. De leden van de middenpartij waren minder anti-Oranje dan de kern van het staatsgezinde bewind.¹⁷¹ Ook zagen zij de constante bezetting van het raadpensionarijschap en de in toenemende mate dominerende houding van De Witt als een bedreiging voor hun eigen status en carrière.¹⁷² Valckenier en Fagel namen vervolgens het initiatief tot het opstellen en doorvoeren van het 'Eeuwig Edict'. In dit edict was opgenomen dat het stadhouderschap van Holland zou worden afgeschaft en dat dit ambt in de andere gewesten onverenigbaar zou worden met de functie van kapitein-generaal van de unie. De prins van Oranje zou in de toekomst wel plaats kunnen nemen in de Raad van State. Het document kan gezien worden als een compromis en verzoening tussen de wensen van de orangisten en staatsgezinden.¹⁷³ Net als met de Acte van Seclusie werd gedacht dat het Edict in opdracht van De Witt was gemaakt en net als met de Acte had de raadpensionaris lange tijd geprobeerd om de doorvoering te voorkomen. In zijn visie was het beter dat Willem III ambtloos zou blijven, maar hij zag het Edict uiteindelijk wel als een noodzakelijk compromis.¹⁷⁴ In staatsgezinde

---

¹⁶⁷ J. de Witt aan H. van Beveringk, 30 juni 1667 in N. Japikse, *Brieven van Johan de Witt* ('s-Gravenhage 1919), 56.

¹⁶⁸ Rowen, *John de Witt: statesman*, 135-137.

¹⁶⁹ Israel, *The Dutch Republic*, 774.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 348.

¹⁷² Rowen, 'John de Witt: The makeshift executive in a "Ständestaat"', 106.

¹⁷³ Groenveld, *Evidente factiën in den staet*, 50.

¹⁷⁴ Troost, *Stadhouder-koning Willem III*, 62 en Rowen, *John de Witt: statesman*, 141.

ogen werd het Edict uiteindelijk het toppunt van de Ware Vrijheid, terwijl de orangisten het toevoegden aan de lijst van grieven die De Witt ten aanzien van hun prins had begaan.¹⁷⁵

Zowel de vredesonderhandelingen in Breda als de besprekingen over het Eeuwig Edict werden gevoerd tegen de achtergrond van Franse agressie in het zuiden. Bij beide besprekingen waren de partijen bereid om eerder tot een eind te komen om de nieuwe dreiging het hoofd te bieden. De kwestie van de Zuidelijke Nederlanden was, alliantie- en vredesverdragen ten spijt, nog niet te ruste gelegd. Lodewijk maakte op basis van zijn huwelijk en het Brabantse devolutierecht aanspraak op de Spaanse Nederlanden. Volgens dit devolutierecht kwam Maria-Theresia eerder in aanmerking voor het erven van de landen, omdat zij het enige kind was uit het eerste huwelijk van wijlen Filips IV van Spanje. De Witt toonde op basis van het recht aan dat dit niet correct was, maar hij slaagde niet in zijn opzet om Lodewijk van koers te doen veranderen.¹⁷⁶ Tijdens de oorlog tegen Engeland en Münster stelde de Franse koning aanvankelijk Staatse goedkeuring voor de verovering als voorwaarde voor Franse hulp, maar dat was door de raadpensionaris verworpen. Vanuit de Republiek werden het *cantonment* of een splitsing wederom voorgesteld om gewelddadige Franse annexatie te voorkomen. De Franse koning wenste echter de volledige Zuidelijke Nederlanden aan zijn staat toe te voegen en wees dergelijke voorstellen af, om vervolgens voorbereidingen te treffen voor oorlog.¹⁷⁷

Met het aanvangen van de vredesonderhandelingen in Breda begon ook de aanval op Spanje. De Witt was niet te spreken over de agressie, maar bleef net als in de voorgaande oorlogen hopen op een diplomatieke oplossing. Van Beuningen, op dat moment extraordinaris ambassadeur in Frankrijk, zag de aanval als een persoonlijke belediging en stond een anti-Franse koers voor, waarbij Engeland en Zweden bewogen moesten worden om te helpen de Fransen te beteugelen.¹⁷⁸ Van Beveringk maakte zich grote zorgen over de '(...) becommerlycke consideratiën (..)' die Van Beuningen in zijn brieven uitte.¹⁷⁹ De raadpensionaris was niet overtuigd van de noodzaak om een anti-Frans beleid aan te nemen en legde het *cantonment*-voorstel voor aan Amsterdam, wiens steun hij daarvoor nodig zou

---

¹⁷⁵ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 348.

¹⁷⁶ Ibidem, 349-350.

¹⁷⁷ Rowen, *John de Witt*, 136.

¹⁷⁸ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 49-50.

¹⁷⁹ H. van Beveringk aan J. de Witt, 12 mei 1667 in: R. Fruin en N. Japikse ed., *Brieven aan Johan de Witt. Tweede deel 1660-1672* (Amsterdam 1922), 349.

hebben. De Amstelstad deelde de mening van zijn prominente regent niet en schaarde zich achter De Witt, mede vanwege anti-Engelse sentimenten en de wens voor een gematigde koers ten aanzien van de Fransen. Ondertussen groeiden de anti-Franse gevoelens in de rest van de Republiek, waardoor Van Beuningens suggesties niet geheel een gewillig oor ontbeerden.¹⁸⁰

De Spanjaarden waren niet in staat om de Franse aanval zelf af te slaan en een poging om de Lodewijk te weerhouden van de annexatie van de Spaanse Nederlanden moest dan ook door een derde partij worden ondernomen. Vanuit de Republiek werd daarom een toenaderingspoging naar Engeland ondernomen, in de hoop de rivaal van Frankrijk te bewegen om samen de Fransen af te schrikken.¹⁸¹ In de Staten van Holland sprak men van een vereniging van staten om de Fransen en Spanjaarden te dwingen tot het aangaan van een transactie die op dat moment en in de toekomst '(...) de Grenzen van van desen Staet van alle feytelykheit ende verdere geruchten van Oorlog te helpen bevryden (...)'.¹⁸² De hiervoor benodigde alliantie kwam in 1668 tot stand.¹⁸³ Net als met de Acte van Seclusie en het Eeuwig Edict meenden vele tijdgenoten, waaronder Lodewijk, dat de raadpensionaris de drijvende kracht was achter het verbond tussen Engeland, Zweden en de Republiek.¹⁸⁴ Zowel Lodewijk als De Witt wilden echter de alliantie van 1662 in stand houden. De Republiek kwam de Fransen aan het eind van 1667 te hulp, maar oefende tegelijkertijd druk uit om hen tot het accepteren van een vredesvoorstel te dwingen. De Witt hoopte dat Engeland en de Republiek samen voldoende afschrikking voor het voortzetten van de campagne vormden, maar zonder een vaste verbintenis tussen de twee staten te wensen.¹⁸⁵ Vanuit Engeland werden echter stappen ondernomen om ook Zweden aan het verbond toe te voegen. De oorsprong van de Triple Alliantie lag dan ook bij de nieuwe Engelse ambassadeur in de Republiek, Sir William Temple, en niet bij De Witt.¹⁸⁶ De Fransen hadden op basis van hun bestaande verdrag met de Republiek al enige maanden eerder een alliantie met Engeland

---

¹⁸⁰ Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten*, 53-54.

¹⁸¹ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 354.

¹⁸² Van de Water, *Secrete resolutien II*, 26 mei 1667, 554.

¹⁸³ Van der Goes, *Resolutien van de Staten van Holland*, 18 januari 1668, 31-32.

¹⁸⁴ H. H. Rowen, 'John de Witt and the Triple Alliance' in: Harline ed., *The rhyme and reason of politics in Early Modern Europe: collected essays of Herbert. H. Rowen*, 132-133.

¹⁸⁵ *Ibidem*, 109, 128.

¹⁸⁶ Geyl, *Orange and Stuart*, 275-275.

afgewezen. Met deze nieuwe diplomatieke manoeuvre belemmerden de Engelsen de uitbreiding van Frankrijk en schaadden zij de relatie tussen de beide bondgenoten.¹⁸⁷

Het verdrag tussen Zweden, Engeland en de Republiek kwam begin januari 1668 binnen vijf dagen tot stand. Dit was buitengewoon snel en was mogelijk door het verdrag slechts door de Staten-Generaal te laten ondertekenen, zonder, zoals gebruikelijk was, de clausules eerst, zeer openbaar, voor te leggen aan de Staten en steden van de individuele gewesten. Temple had hiertoe aangedrongen om te voorkomen dat '(...) Foreign Ministers, whose Duty and Interest it was to oppose this Affair (...) ' zouden slagen in hun opzet.¹⁸⁸ De Franse ambassadeur D'Estrades had niet verwacht dat het voor hem onmogelijk zou worden om het verdrag op gewestelijk niveau te laten sneuvelen en ook voor De Witt was dit een onverwachte wending. Ze moesten beiden echter accepteren dat de Triple Alliantie een voldoende feit was, al bleef de raadpensionaris zijn eerder gezette koers volgen.¹⁸⁹ De alliantie dwong beide staten tot het accepteren van de vrede. Frankrijk zou een aanzienlijk aantal steden uit de Zuidelijke Nederlanden óf de Franche Comté aan zijn grondgebied kunnen toevoegen, maar kon zo niet dit hele gebied veroveren. Het verdrag van de Triple Alliantie had een geheime clausule waarin was opgenomen dat, indien nodig, de drie ondergetekenden de Fransen met militaire middelen zouden dwingen om eisen te accepteren. De Witt was bereid om dit uiteindelijk te gebruiken, onder voorwaarde dat de Staten-Generaal eenzelfde beleid ten opzichte van de Spanjaarden zouden aannemen.¹⁹⁰ In het vredesverdrag dat uiteindelijk op 2 mei 1668 in Aken werd gesloten stond Spanje de afgesproken steden aan Frankrijk af.¹⁹¹

Hoewel Lodewijk aanzienlijke veroveringen aan zijn staat kon toevoegen had hij na de Devolutieoorlog het idee dat hij door de Republiek en vooral De Witt was bedrogen. Het bondgenootschap van 1662 zou hem de garanties van een beperking van Engelse invloed en de verovering van de Spaanse landen hebben gegeven. In plaats daarvan had De Witt volgens de koning de leiding genomen in de anti-Franse coalitie. De positie van de raadpensionaris was nog verder geschaad door het bekendwording van de geheime clausule. D'Estrades had via geheime weg het verdrag van de Triple Alliantie bemachtigd en zijn collega in Londen

---

¹⁸⁷ W. Troost, *William Temple, William III and the balance of power in Europe* (Dordrecht 2011), 25.

¹⁸⁸ Temple, *Observations upon the United Provinces*, 70-71.

¹⁸⁹ Rowen, 'John de Witt and the Triple Alliance', 127-128.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 129.

¹⁹¹ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 708.

had het simpelweg van de Engelsen ontvangen.¹⁹² De inspanningen van De Witt om de relaties tussen Frankrijk en de Republiek in goede staat te houden waren mislukt. Ondertussen zochten de Engelsen toenadering tot Frankrijk, terwijl zij eveneens sterk bleven inzetten op de Triple Alliantie. De Witt hoopte Lodewijk wederom te bewegen tot het accepteren van *cantonment*, maar de Franse koning had besloten dat de Republiek zelf binnen afzienbare tijd het doel werd van een aanval. Hiertoe sloot hij een alliantie met Karel II in het Verdrag van Dover (1670) en enkele Duitse vorsten. De Witt bleef toenadering tot de Frankrijk zoeken, terwijl het land in toom werd gehouden door de Triple Alliantie.¹⁹³ Vanuit de Republiek werd er met wantrouwen gekeken naar de diplomatieke gebeurtenissen in buitenland, Franse vijandigheid werd nu verwacht, maar wat deze ontwikkelingen precies inhielden en de omvang van het gevaar bleven onduidelijk.¹⁹⁴

Ook de interne ontwikkelingen waren tegen het staatsgezinde bewind gekant. Willem III was volwassen geworden en werd in 1670 toegelaten tot de Raad van State. De prins en orangisten wonnen steeds meer aan invloed en het voortbestaan van de Ware Vrijheid werd in toenemende mate bedreigd.¹⁹⁵ Het bord was nu gezet voor 1672, het jaar dat voor de Republiek, en met name voor Johan de Witt, zo rampzalig zou verlopen.

---

¹⁹² Ibidem, 701.

¹⁹³ Ibidem, 712, 721 en 725-727.

¹⁹⁴ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 383, 387.

¹⁹⁵ Ibidem, 384, 389.

Conclusie

Wat is nu duidelijk geworden over het diplomatieke beleid van de Republiek ten tijde van Johan de Witt? En hoe functioneerde partij- en factiestrijd in de ontwikkeling en uitvoering van dit beleid? Het staatsbestel van de Republiek leek zich goed te lenen voor de inmenging van lokale en persoonlijk politiek in het beleid van de staat. Personen in lokale facties beïnvloedden de steden, de steden beïnvloedden de gewestelijke politiek en de gewestelijke Staten stuurden het buitenlandse en diplomatieke beleid van de Staten-Generaal. Het gebrek aan een duidelijke centraliserende persoon en een uniform diplomatiek beleid maakten het eigengereide optreden van diplomaten en regenten een goede mogelijkheid, mits zij daarvoor de status hadden. De periode van de 'Ware Vrijheid' zou hier in het bijzonder geschikt voor zijn met een minderjarige prins van Oranje, die geen stadhouderlijke functie kon en mocht vervullen en een veelal verdeelde Oranje-partij. Het gewest Holland nam door zijn economisch overwicht een leidende rol aan, waardoor zijn raadpensionaris een aanzienlijke invloed had in het aansturen van het Staatse buitenlandse beleid en onderhouden van diplomatiek contact. Daarnaast had een groot deel van de bevolking van de Republiek, inclusief het merendeel van de regenten, weinig belangstelling voor buitenlandse aangelegenheden, tenzij de handelsbelangen of het voortbestaan van de staat direct bedreigd werden. Hierdoor namen enkele individuen door hun sociale positie en kwaliteiten vaak een prominente positie in waar het diplomatieke relaties betrof. Hierbij kan gedacht worden aan regenten als Van Beveringk en Van Beuningen in de functie van diplomaat, met De Witt als sturend persoon.

Dit alles maakte invloed op diplomatieke ontwikkelingen en het buitenlandbeleid erg fluïde. Personen, facties of steden konden op basis van status en positie een grote rol spelen in de ontwikkelingen, maar geen enkel persoon had daadwerkelijk de machtsbasis en autoriteit om zijn wil door te drukken. Hierdoor werden interne politieke onderhandelingen en het accepteren van verdragen langdurige aangelegenheden, waar compromis en soms deceptie tot een akkoord moesten leiden. Het is echter moeilijk om duidelijk aan te geven waar partij, factie en persoon beginnen en ophouden. Factie blijft in dit geval te lokaal en economisch gemotiveerd om gemakkelijk de invloed te ontwaren en los te koppelen van de persoon. Dit betekent echter niet dat de invloed van facties volledig onzichtbaar is. Een duidelijk voorbeeld is de overwinning van de vredesfactie aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog. Zij kon haar wens om de oorlog te beëindigen, doordrukken in weerwil van de wensen van de stadhouder

Willem II en de Oorlogsfactie. Een belangrijk onderdeel van dit succes was de omvang van deze factie: doordat een aanzienlijk aantal prominente steden in Holland, waaronder Amsterdam, zich had verenigd, was de invloed van de factie zelfs buiten het gewest voelbaar. Dit geeft al aan dat facties op inter-, of minstens intragewestelijk niveau moesten opereren om hun stem te laten gelden. Daarmee benaderden zij partijpolitiek en zij raakte daar dan ook vaak mee verstrengeld, waardoor het invloedsproces nog moeilijker te ontwaren is. Een factie die te lokaal bleef of werd, was dan ook niet bij machte om het beleid te doen veranderen. Zij kon hoogstens een hindernis zijn voor het uitvoeren van de diplomatie, zoals Amsterdam na het verlies van zijn bondgenoten in de vredesbesprekingen tijdens de Noordse Oorlog.

Wat de verstrengeling van factielid en diplomatiek beleid betreft kan de Noordse Oorlog eveneens als voorbeeld dienen. De Amsterdamse pensionaris Van Beuningen probeerde om de wensen van zijn stad, en dus factie, van invloed te laten zijn op de internationale diplomatie. De agressieve politieke die door hem en zijn stad werd voorgestaan werd doorgevoerd, veelal ten koste van de wensen van de Staten-Generaal en raadpensionaris De Witt. In Van Beuningens Franse gezantschap werden echter sterke persoonlijke ideeën uitgedragen, welke ingingen tegen zijn instructies en de wensen van zijn stad. Hij had als prominent Amsterdams regent en diplomaat de positie om die sentimenten uit te dragen, maar zij bleven zonder steun van de stad machteloos in het veranderen van het beleid. Zij hadden echter wel invloed op de opinie van de bevolking en de (wispelturige) wensen van facties stonden daar niet geheel los van.

Met name de partijstrijd kwam duidelijk terug in de diplomatieke overwegingen. Zoals gezegd moesten succesvolle beleidsideeën breed gedragen worden en de partijpolitiek was daar het aangewezen middel voor. Buitenlandse vorsten gebruikten de twisten van de orangisten en staatsgezinden om hun eigen positie te versterken en de relaties van de Republiek met andere landen te schaden. Dit werd zichtbaar in Cromwells Acte van Seclusie, welke de steunpilaar voor de Stuarts in de Republiek, de Oranje-partij, een gevoelige klap toebracht. Na het herstel van de Stuartmonarchie trachtte Karel II via vele (diplomatieke) machinaties zijn neef Willem III aan de macht te krijgen en de staatsgezinden te verzwakken. Om onder andere die reden werd het staatsgezinde bewind van De Witt aanvankelijk door de Franse Lodewijk XIV gesteund. Binnen de Republiek werd het te kiezen diplomatieke en buitenlandbeleid bedongen door deze Frans-Engelse tweespalt: een keuze voor een bepaalde bondgenoot werd bepaald door én beïnvloedde de positie van één van beide partijen. De verzwakking van het staatsgezinde bewind aan het eind van de jaren 1660 komt voor een

aanzienlijk deel door de diplomatieke manoeuvres van de Oranje-gezinde Karel II van Engeland.

Door tijdgenoten en latere historici werd aan De Witt in diplomatieke ontwikkelingen vaak een groot overwicht toegekend en zijn preferenties zijn ook zeker zichtbaar in het uitgevoerde beleid. De Witts voorkeur voor Frankrijk en twijfels bij de bedoelingen van de Engelsen komen naar voren in zijn sterke inzet op het behouden van de Franse alliantie en zijn terughoudendheid in het benutten van een Engelse verbond. Hij was echter niet een almachtig minister die in weerwil van de bezwaren van anderen zijn persoonlijke wensen kon doorvoeren. Hij had een adviserende taak en zijn successen werden slechts mogelijk door de grote steun van andere invloedrijke figuren en groeperingen. De grenzen van zijn invloed werden duidelijk zichtbaar in de totstandkoming van de Acte van Seclusie, het Eeuwig Edict en de Triple Alliantie: na aanvankelijk verzet moest hij toegeven aan de druk van anderen en accepteren dat deze actes werden doorgevoerd.

Zo is het mogelijk om een aanzienlijke wisselwerking tussen diplomatieke ontwikkelingen, buitenlandbeleid en partij- en factiestrijd te ontwaren. Alle hadden invloed op de uitvoering van elkaar. Dit proces was echter zo complex, dat het moeilijk is om deze verschillende aspecten van de Staatse politiek van elkaar los te koppelen.

Bibliografie

Gebruikte afkorting:

BMGN = Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden

Primaire bronnen

Gedrukte bronnen

Fruin, R. en N. Japikse ed., *Brieven aan Johan de Witt. Eerste deel 1648-1660* (Amsterdam 1919).

— *Brieven aan Johan de Witt. Tweede deel 1660-1672* (Amsterdam 1922).

Goes, A. van der, *Resolutien van de Staten van Holland en West-vriesland in de jaren 1544-1793* (z.p. z.j.).

Japikse, N. ed., *Brieven van Johan de Witt* ('s-Gravenhage 1919).

Temple, Sir William (met een voorwoord van Sir G. N. Clark), *Observations upon the United Provinces of the Netherlands* (Londen 1673; Cambridge 1932).

Water, W. van de, *Secrete resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt, als raadpensionaris van den zelven lande, en door denselfden heer onderscheidentlyk van de resolutien van consideratie die op zich zelfs een byzonder werk uitmaken, by een vergadert.*

Eerste deel: Beginnende met den jare 1653, en eindigende met den jare 1668 (Utrecht 1717).

— *Tweede deel: Beginnende met den jare 1659, en eindigende met den jare 1668* (Utrecht 1717).

Literatuur

Bruin, G. de, *Geheimhouding en verraad: de geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* (Den Haag 1991).

— 'Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?', *BMGN* (1999), 16-38.

— 'De soevereiniteit in de Republiek: een machtsprobleem?', *BMGN* (1979), 27-40.

Davis Cross, M. K., *The European diplomatic corps: diplomats and international cooperation from Westphalia to Maastricht* (New York 2007).

Deursen, A. Th. van, *De last van veel geluk* De geschiedenis van Nederland (Amsterdam 2006).

Franken, M. A. M., *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684* (Groningen 1966).

Geyl, P., *Orange and Stuart, 1641-1672* (Utrecht 1969; paperback herdruk Londen 2001).

Groenveld, S. *Evidente factiën in den staet: sociaal-politieke verhoudingen in de 17e-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden* (Hilversum 1990).

— 'Persuasie en mediatie: de Republiek en de Vrede van Nijmegen' in: idem, M. E. Ebben en R. Fagel ed., *Tussen Munster & Aken: de Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005), 21-30.

- Hamilton, K. A. en R. Langhorne, *The practice of diplomacy: its evolution, theory and administration* (London 1995).
- Heringa, J., *De eer en hoogheid van de staat: over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw* (Groningen 1961).
- Israel, J. I., *The Dutch Republic: its rise, greatness, and fall, 1477-1806* (Oxford 1995).
- McKay, D., 'Small-power diplomacy in the age of Louis XIV: the foreign policy of the Great Elector during the 1660s and 1670s' in: R. Oresko, G. C. Gibbs en H. M. Scott ed., *Royal and republican sovereignty in Early Modern Europe: essays in memory of Ragnhild Hatton* (Cambridge 1997), 188-215.
- Mattingly, G., *Renaissance diplomacy* (Baltimore 1955).
- Panhuysen, L., *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (Amsterdam 2005). Vierde druk.
- Pennings, J. C. M. en H. P. M. Thomassen red., *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813 / Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage; Dl. 1: Overgedragen archieven van gezanten en consuls in de christelijke wereld* (Den Haag 1994).
- Roorda, D. J., *Partije en factie* (Groningen 1978).
- Rowen, H. H., *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978).
- *John de Witt: statesman of the "True Freedom"* (Cambridge 1986).
- 'John de Witt: The makeshift executive in a "Ständestaat"' in: C. E. Harline ed., *The rhyme and reason of politics in Early Modern Europe: collected essays of Herbert. H. Rowen* (Dordrecht 1992), 99-108.

— ‘John de Witt and the Triple Alliance’ in: Harline ed., *The rhyme and reason of politics in Early Modern Europe: collected essays of Herbert. H. Rowen*, 121-138.

Sanders, G., *Het present van Staat. De gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal, 1588-1795* (Hilversum 2013).

Schutte, O., *Repertoria vertegenwoordigers in Nederland en in het buitenland 1584-1810* ('s-Gravenhage 1983).

Smit, C., *De buitenlandsche politiek van Nederland I: De Republiek der Vereenigde Nederlanden* ('s-Gravenhage 1945).

Troost, W., *Stadhouder-koning Willem III: een politieke biografie* (Hilversum 2001).

— *William Temple, William III and the balance of power in Europe* (Dordrecht 2011).

Afbeeldingen

Johan de Witt (1625-1672) door Adriaen Hanneman, 1652. Bron: Wikimedia Commons :

http://commons.wikimedia.org/wiki/Johan_de_Witt#mediaviewer/File:Adriaen_Hanneman_001.jpg.

Coenraad van Beuningen (1622-1693) door Caspar Netscher, 1673. Bron: Wikimedia Commons:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Coenraad_van_Beuningen%2C_Caspar_Netscher_%281673%29.jpg?uselang=nl.